

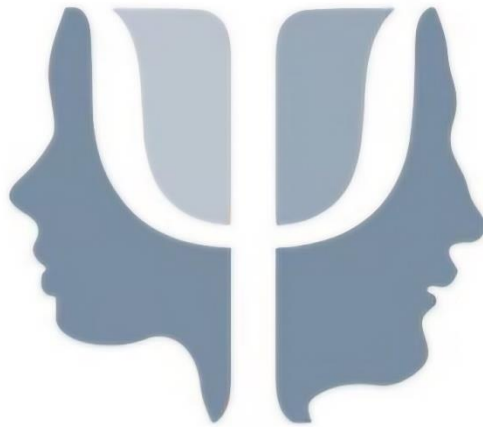
UNIVERZITET U SARAJEVU-FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

CENTAR ZA PSIHOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, EDUKACIJU I SAVJETOVANJE
CENTAR ZA NAUČNOISTRAŽIVAČKI RAD I STRUČNE AKTIVNOSTI FILOZOFSKOG
FAKULTETA U SARAJEVU (NIRSA)

NAUČNO-STRUČNI SKUP

OSMI SARAJEVSKI DANI PSIHOLOGIJE

ZBORNİK SAŽETAKA

21. - 22. juni/lipanj 2024. godine

Sarajevo, BiH

UNIVERZITET U SARAJEVU-FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

CENTAR ZA PSIHOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, EDUKACIJU I SAVJETOVANJE
CENTAR ZA NAUČNOISTRAŽIVAČKI RAD I STRUČNE AKTIVNOSTI FILOZOFSKOG
FAKULTETA U SARAJEVU (NIRSA)

NAUČNO-STRUČNI SKUP

OSMI SARAJEVSKI DANI PSIHOLOGIJE

Uredništvo:

Dautbegović Amela, Drače Saša, Hadžiahmetović Nina, Marković Mirna, Sinanović Emina

Organizacioni odbor VIII sarajevskih dana psihologije:

Tuce Đenita (predsjednica), Đapo Nermin, Hasanbegović-Anić Enedina, Koso-Drljević Maida, Lisica Delila, Nikitović Ariel

Programski odbor VIII sarajevskih dana psihologije:

Drače Saša (predsjednik), Dautbegović Amela, Hadžiahmetović Nina, Marković Mirna, Sinanović Emina

Recenzenti:

Dautbegović Amela, Drače Saša, Đapo Nermin, Hadžiahmetović Nina, Hasanagić Anela, Hasanbegović-Anić Enedina, Husremović Dženana, Kolenović-Đapo Jadranka, Koso-Drljević Maida, Lisica Delila, Marković Mirna, Tuce Đenita

Izdavač:

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za psihologiju, Centar za psihološka istraživanja, edukaciju i savjetovanje

Sadržaj

PLENARNO PREDAVANJE	6
Učinkovitost kognitivnog treninga: Postavljamo li pravo pitanje?	6
Vranić Andrea	
POZVANI SIMPOZIJI	7
Pozvani simpozij u sjećanje na prof. dr. Ismeta Dizdarevića, professor emeritus: Historijat razvoja psihologije u Bosni i Hercegovini	7
Hebib Avdo, Pušina Amir, Šuvalija Mustafa	
USMENE PREZENTACIJE	8
<i>Klinička psihologija</i>	9
EduMentis Praksa: Unaprjeđenje kvalitete edukacije psihoterapeuta kroz program mentorstva	9
Buljić Jasmina, Čerkić Armina	
Efikasnost sistemske porodične terapije u redukciji simptoma anksioznosti i povećanju diferencijacije selfa	10
Lisica Delila, Valt Christian, Koso-Drljević Maida, Hasanbegović-Anić Enedina	
Integracija psihodrame i sistemske porodične terapije u radu sa porodicama	11
Muhamedagić Medina, Majstorović Tihana, Avdić Elma	
Electroencephalography Investigation of Visual Processing in Panic Disorder and Depression before and after Psychotherapy	12
Valt Christian, Huber Dorothea, Stürmer Birgit	
Koliko teško je najteže: stručna podrška svjedocima u krivičnim procesima koji su doživjeli ratno seksualno nasilje	13
Taso Deljković Alma	
<i>Socijalna psihologija</i>	14
Utjecaj prijetnje ratom na prihvatanje antidemokratskih vrijednosti	14
Avdibegović Ajla, Drače Saša	
Prisutnost seksualnog uznemiravanja među mladim heteroseksualcima u BiH i onima koji to nisu	15
Puhalo Srđan	
Predicting psychosocial dysfunction from the victim's experience of non-consensual sexting 16	
Dodaj Art, Sesar Kristina, Prijatelj Krešimir, Džaferović Aida, Čordalija Denisa, Zovko Grbeša Ana, Krešo Karla, Marušić Marija, Avdičević Ema, Kapetanović Ena, Dolarević Verda, Omeragić Dženana, Lekić Lara	
Leksički socijalni stavovi kao prediktor ambivalentnog seksizma prema muškarcima	17
Sinanović Emina, Hadžiahmetović Nina	
Validacija skale stavova prema ChatGPT-u	18
Dolarević Verda, Spahić Lamija, Kapetanović Ena, Avdičević Ema, Mišetić Katarina	
<i>Kognitivna psihologija</i>	19

Kognitivna validnost skale aktivnog otvorenog mišljenja (AOM-BiH)	19
Petronić Đorđe, Đapo Nermin	
Efekti pozitivno i negativno formulisanih tvrdnji na faktorsku strukturu skale aktivnog otvorenog mišljenja.....	20
Đapo Nermin, Vižin Salminka, Barina Erol, Kolenović-Đapo Jadranka, Petronić Đorđe	
The effect of epistemic cognition on learning outcomes: the mediating role of epistemic emotions	21
Hadžiahmetović Nina, Đapo Nermin, Nikitović Ariel, Marković Mirna	
Mračna strana kreativnosti: odnos Mračnog faktora ličnosti, kognitivnih procesa i malevolentno-kreativnog ponašanja	22
Bešić Mustafa, Nikitović Gabriel, Omerović Lamija	
Provjera faktorske strukture upitnika za procjenu AI anksioznosti na bosanskohercegovačkom uzorku	23
Fejzić Mia, Marković Mirna, Ibrahimspahić Čustović Selma	
<i>Edukacijska psihologija .....</i>	24
Savremeni izazovi u radu stručnih saradnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo.....	24
Dautbegović Amela, Brkić Mirzeta	
Matematička anksioznost kod dece predškolskog uzrasta: struktura, prevalenca i korelati ..	25
Adamov Nikola, Milovanović Ilija, Pekić Jasmina	
Implicitne teorije učitelja i nastavnika o darovitosti kao višestrukim sposobnostima	26
Radović Anđela, Drobac Pavićević Milica	
Kreacijska samoreguliranost – izvor kreacijskih kompetencija nastavnika?	27
Pušina Amir, Muslić Merima	
Otkrivanje uloge transformacijskog liderstva u poticanju kreativnosti i inovativnosti: medijacijska uloga motivacije.....	28
Sarajlić Hana, Husremović Dženana	
<i>Razvojna psihologija .....</i>	29
Uloga percipiranog roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja od strane majke i oca u objašnjenju kvalitete odnosa s vršnjacima kod adolescenata	29
Tuce Đenita, Mišetić Katarina	
Povezanost subjektivnih i objektivnih mjera prospektivnog pamćenja kod osoba starije životne dobi.....	30
Mišetić Katarina, Tuce Đenita, Koso-Drljević Maida	
Odnos između porodične afektivne vezanosti i empatije kod adolescenata	31
Milinković Anastasija, Marinković Bojana	
Odnos između percipiranog roditeljskog ponašanja i osjećaja koherentnosti kod adolescenata.....	32
Stanić Irena	

Psihosocijalni razvoj u trećoj životnoj dobi: dinamika ego-integriteta, osjećaja koherentnosti i strategija suočavanja	33
Bešić Mustafa, Nikitović Gabriel, Omerović Lamija	
POSTER PREZENTACIJE.....	34
Prikaz radionica za prevenciju bihevioralnih ovisnosti kod srednjoškolaca: Kad ponašanje postane ovisnost – kockanje sa životom	35
Mujčinović Nermana	
Struktura i korelati implicitnih teorija inteligencije na uzorku nastavnika iz Srbije	36
Milovanović Ilija, Radević Luna, Nađ Ivona, Adamov Nikola	
Proaktivno ekološko ponašanje: doprinos povezanosti s prirodom i klimatske anksioznosti .	37
Tomašić Humer Jasmina, Lješćak Sanja, Dmejhal Silvija	
Problematično korištenje Interneta kod učenika 7. i 8. razreda OŠ Šimuna Kožičića Benje u Zadru.....	38
Šimičević Marija	
RADIONICE	39
Književnost kao alat za pružanje psihosocijalne podrške.....	40
Jovanović Zlatan, Kovačević-Jovanović Mediha	
Razumevanje suicida: istine i zablude u vezi sa suicidom, osnovni pojmovi i strategije podrške	41
Jovčić Ivana	
OKRUGLI STOL.....	42
Zakon o djelatnosti psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine - put ka višim standardima i kvaliteti rada psihologa	43
Šetić Remzija, Mirković Hajdukov Mitra	
Različiti pristupi mentalnom zdravlju u zajednici: sličnosti, izazovi i suradnja	44
Kovačević-Jovanović Mediha, Jovanović Zlatan	

PLENARNO PREDAVANJE

Učinkovitost kognitivnog treninga: Postavljamo li pravo pitanje?

Vranić Andrea

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Kognitivne sposobnosti preduvjet su uspjeha u gotovo svim aspektima života. Rasčlanjivanje akademskog i profesionalnog uspjeha, ali i svakodnevnih životnih aktivnosti, upućuje na važnost (ustrajnije) pažnje, (brže) obrade informacija, (šireg) radnog pamćenja, (snažnije) inhibitorne kontrole, (veće) kognitivne fleksibilnost. Stoga ne čudi da se, kako istraživački, tako i praktični, interes za modifikacijom kognitivnih sposobnosti daje najbolje opisati olimpijskim motom *brže, bolje, jače*, a ne iznenađuju ni ekonomski izvještaji koji predviđaju sve veći rast tržišnog udjela tzv. *brain-training* industrije. Kognitivni treninzi predstavljaju intervencije ili aktivnosti osmišljene da unaprijede rezoniranje, rješavanje problema ili učenje kod čitavog niza korisnika - od djece s ADHD-om, osoba odraslih u nepovoljnim životnim okolnostima, onih s traumatskim ozljedama mozga ili neurodegenerativnim bolestima, do osoba srednje i starije životne dobi s normativnim procesima starenja. Većina treninga usmjerena je na pažnju, radno pamćenje ili izvršne funkcije jer su ovi procesi potrebni za složeno inteligentno ponašanje, visoko su povezani s individualnim razlikama u inteligenciji, akademskom uspjehu i važnim životnim ishodima, a ujedno imaju empirijski jasno utvrđena ograničenja i pokazuju izražene interindividualne razlike. Istraživanja kognitivnih intervencija kreću se od teorijskih koja, nastojeći razumjeti mehanizme dobiti od treninga, naznačuju kako kapitalizirati neuralne promjene potaknute iskustvom, do primijenjenih koja propituju raspon promjena u svakodnevnom funkcioniranju kao rezultat treninga. Usprkos izuzetnom istraživačkom interesu i potrebama u praksi pitanje učinkovitosti kognitivnih intervencija predmet je dugogodišnjih istraživačkih prijepora. Sinteza istraživanja sugerira kako razumijevanje učinkovitosti intervencija zahtijeva prihvaćanje kognitivnog osnaživanja kao višedimenzionalnog konstrukta čija je učinkovitost pod djelovanjem prirode i strukture intervencije te osobina i sposobnosti samih sudionika.

Ključne riječi: kognitivni trening, *brain-training* industrija, kognitivno starenje, individualne razlike

POZVANI SIMPOZIJ

Pozvani simpozij u sjećanje na prof. dr. Ismeta Dizdarevića, professor emeritus: Historijat razvoja psihologije u Bosni i Hercegovini

Hebib Avdo, Pušina Amir, Šuvalija Mustafa

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

Razvoj psihologije u Bosni i Hercegovini započeo je 1960. godine djelovanjem prof. dr. Ismeta Dizdarevića, prvog doktora psiholoških nauka u našoj zemlji i osnivača Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu koji je sa radom počeo 1989. godine. U tom razdoblju, značajnu ulogu u afirmaciji psihologije kao struke, imali su i drugi psiholozi koji se se obrazovali na univerzitetima širom bivše Jugoslavije, a koji su, između ostalog, zajedno sa prof.dr. Ismetom Dizdarevićem, doprinijeli i osnivanju Društva psihologa Bosne i Hercegovine 1964. godine. Tok razvoja psihologije u našoj zemlji od početka je oblikovan različitim društvenim i političkim faktorima, posebno ratnim i poslijeratnim dešavanjima koji su ostavili dubok trag na pojedince i društvo u cjelini te rezultirali brojnim izazovima u naučno-istraživačkom i aplikativnom području rada psihologa. Danas, psihologija u Bosni i Hercegovini nastavlja svoj razvoj u skladu sa kulturološkim specifičnostima i globalnim trendovima, s posebnim fokusom na rješavanje statusnih pitanja i zakonske regulative o djelatnosti psihologa.

Ključne riječi: osnivanje psihologije u BiH, razvoj psihologije u BiH, osnivač, djelatnost psihologa

USMENE PREZENTACIJE

EduMentis Praksa: Unaprjeđenje kvalitete edukacije psihoterapeuta kroz program mentorstva

Buljić Jasmina, Čerkić Armina

Institut Mentis, Sarajevo

U kontekstu nedostatka sveobuhvatnog zakonskog okvira za psihoterapiju u Bosni i Hercegovini, EduMentis Praksa je inovativni program mentorstva namijenjen edukantima sistemske porodične psihoterapije. Svrha programa je da odgovori problemu nedovoljne regulacije zakonskog okvira i etičkih standarda u psihoterapiji, što je prepoznato kao sve veći izazov u struci. Cilj rada je predstavljanje učinaka i implikacija programa Edu Mentis Prakse, s posebnim fokusom na poboljšanje standarda i kvalitete edukacije psihoterapeuta u skladu s evropskim standardima. Tokom pilot projekta koji je započet u aprilu 2023. godine, na uzorku od 19 edukanata, implementiran je program EduMentis Prakse, Instituta Mentis, koji je nudio kontinuirano mentorstvo, interviziju, superviziju i pristup relevantnoj literaturi te SCORE-15 alat za evaluaciju terapijskog učinka. Prema dobivenim rezultatima godinu dana nakon evaluacije programa, za razliku od prethodnih generacija edukanata, edukanti EduMentis Prakse pokazali su veću spremnost i osnaženost za rad sa porodicama, te su usvojili princip rada unutar timova i visoko vrednuju multiperspektivnost koju takav način rada pruža. Također, ostvarena je validacija instrumenta SCORE-15 na bosanskom jeziku. Program se pokazao značajnim u rješavanju ključnih nedostataka u oblasti psihoterapije, naglašavajući etiku, profesionalni identitet i kvalitetu usluga za porodice u potrebi. Utjecaj prakse na edukacijski proces i rad s porodicama, predstavlja novi standard u edukaciji psihoterapeuta.

Ključne riječi: edukacija psihoterapeuta, mentorstvo, etički standardi, sistemska porodična psihoterapija

Efikasnost sistemske porodične terapije u redukciji simptoma anksioznosti i povećanju diferencijacije selfa

Lisica Delila¹, Valt Christian², Koso-Drljević Maida¹, Hasanbegović-Anić Enedina¹

¹*Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

²*Department of Translational Biomedicine and Neuroscience, University of Bari, Italy*

Bowenova teorija, među prvim sveobuhvatnijim teorijama o funkcionisanju porodičnog sistema, ističe da hronična anksioznost proizlazi iz disfunkcionalnosti porodičnih i bliskih odnosa povezanih s niskom diferencijacijom selfa. Dosadašnja istraživanja pokazuju značajnu negativnu povezanost između diferencijacije selfa i nivoa anksioznosti. Koncept diferencijacije selfa odnosi se na sposobnost da se uspostavi ravnoteža između emocionalnog i intelektualnog funkcionisanja. Iako Bowenova teorija pruža objašnjenje razvoja anksioznosti, simptomi anksioznosti unutar sistemske porodične psihoterapije su nedovoljno istraženi i često zanemareni. Cilj istraživanja je bio ispitati efikasnost sistemske terapije s pojedincem u smanjenju simptoma anksioznosti i povećanju diferencijacije selfa tokom terapijskog procesa, ali i ispitati stabilnost promjena dvije godine nakon završetka terapije. U istraživanju je učestvovalo 37 klijentica u dobi od 19 do 40 godina ($M = 27,89$, $SD = 6,14$) koje su imale od 5 do 9 psihoterapijskih sesija, a dužina tretmana nije imala značajan utjecaj na ishod. Sve ispitanice su popunjavale STAI - Upitnik anksioznosti kao stanja i kao osobine ličnosti i Inventar diferencijacije selfa u tri tačke mjerenja (prije tretmana, nakon tretmana i dvije godine nakon tretmana). Prema dobivenim rezultatima, psihoterapijski proces je imao povoljan učinak na smanjenje simptoma anksioznosti kao stanja ($t(36) = 9.87$, $p < .001$) i kao osobine ličnosti ($t(36) = 9.39$, $p < .001$), a nivo simptoma je ostao stabilan i dvije godine nakon završetka tretmana (anksioznosti kao stanja: $t(36) = 1.32$, $p = .194$ i osobine ličnosti: $t(36) = 0.06$, $p = .953$). Također, ukupni nivo diferencijacije selfa i rezultat na sve četiri subskale (Emocionalna reaktivnost, „Ja“ pozicija, Emocionalni prekidi i Fuzija s drugima) statistički značajno su rasli od prve tačke mjerenja (prije tretmana) do druge tačke mjerenja (nakon tretmana) ($ts(36) > 2.03$, $ps < .014$). Nivoi diferencijacije selfa su ostali stabilni i dvije godine nakon tretmana, a ukupni nivo diferencije selfa i rezultat na subskali fuzije s drugima su na granici statističke značajnosti pokazujući trend rasta i nakon završetka psihoterapijskog procesa ($ts(36) < 2.03$, $ps > .05$). Prema dobivenim podacima, istraživanje pokazuje da sistemska porodična terapija može biti efikasan tretman sa stabilnim i trajnim ishodima i da se kao i drugi terapijski pravci može primjenjivati u tretmanu simptoma anksioznosti.

Ključne riječi: anksioznost, diferencijacija selfa, sistemska porodična terapija

Integracija psihodrame i sistemske porodične terapije u radu sa porodicama

Muhamedagić Medina, Majstorović Tihana, Avdić Elma

KJU Porodično savjetovalište

Psihodrama i sistemska porodična terapija dijele princip opažanja sadašnjeg trenutka, odnosno fokusa na trenutne sekvence unutar porodičnog sistema, što omogućava svim učesnicima terapijskog procesa identifikaciju i bolje razumijevanje disfunkcionalnog ponašanja. Analizirajući patologiju uloga - psihodrama objašnjava disfunkcionalne obrasce funkcionisanja pojedinca, a sistemska porodična terapija objašnjava disfunkcionalne obrasce funkcionisanja porodice. Cilj rada je prikaz koterapijskog rada i integracije psihodrame i sistemske porodične terapije u radu sa porodicama. Terapijski proces s četiri identifikovana pacijenta započeo je kao individualna terapija, nakon čega se u središnjem ili završnom dijelu savjetodavnog tretmana uključio koterapeut. Sistemska hipoteza terapijskog rada je da promjena u organizaciji porodice rezultira promjenom simptomatskog ponašanja, što utječe na uloge, iskustva i identitet svakog pojedinca u porodici. Iako su identifikovani pacijenti bili u različitim životnim ciklusima i ispoljavali različitu simptomatologiju, funkcija simptoma u svim slučajevima je bila ista. Obzirom da je simptom pacijenta bio u funkciji zbližavanja roditelja, prvenstveno u partnerskom pa onda i roditeljskom pogledu, kao intervencija rada s pacijentom u terapijski proces se pozivaju članovi porodice. Tokom koterapijskog rada korištene su tehnike i intervencije psihodrame i strateško-strukturalnog modaliteta sistemske psihoterapije: debalansiranja, postavljanje granica između subsistema, jačanje porodičnih snaga i dekonstrukciju porodične dinamike, izazivanje simptoma kroz odigravanje porodičnih scena i pojačavanje disfunkcionalnih sekvenci. Terapijske intervencije doprinijele su boljim interpersonalnim odnosima, većoj svjesnosti o ulogama i identitetu unutar porodičnog sistema, što je rezultiralo smanjenjem simptoma kod svih identifikovanih pacijenata. Prema dobivenim rezultatima integracija psihodrame i porodične sistemske terapije u radu sa porodicama, dovodi do bržeg i efikasnijeg postizanja terapijskih ciljeva i smanjenje simptoma kod identifikovanih pacijenata.

Ključne riječi: psihodrama, sistemska porodična terapija, koterapijski rad, porodice

Electroencephalography Investigation of Visual Processing in Panic Disorder and Depression before and after Psychotherapy

Valt Christian¹, Huber Dorothea², Stürmer Birgit²

¹*Department of Translational Biomedicine and Neuroscience, University of Bari, Italy*

²*International Psychoanalytic University, Berlin, Germany*

The balanced integration of internal cognitive processes and external environmental stimuli is fundamental to daily psychological well-being. Neurophysiological measures can reveal whether psychopathologies influence the processing of external visual signals and whether psychotherapeutic interventions can normalize abnormal brain responses. To answer these questions, we conducted three electroencephalography (EEG) experiments, focusing on the Vertex Positive Potential (VPP) as a neurophysiological index of the early stages of visual processing. These experiments tested the brain response evoked by facial images presented as performance feedback and material for a simple recognition task. Two distinct experiments investigated visual processing in panic disorder (PD) and major depressive disorder (MDD). In PD (Valt et al., 2018), the VPP amplitude was larger in patients (N = 22) than in healthy controls (N = 22) both in the feedback processing ($F(1, 42) = 12.08, p = .001$) and the memory task, $F(1, 42) = 12.53, p = .001$. Conversely, in MDD (Valt et al., 2022), the VPP amplitude was smaller in patients (N = 38) than in controls (N = 38) in both tasks, $F(1, 74) = 6.71, p = .012$ and $F(1, 74) = 4.38, p = .040$. Interestingly, a follow-up experiment assessing PD patients after around 14 months of psychotherapy intervention (Valt et al., 2020) showed that treatment effectively normalized the enhanced processing of external signals in PD. Here, patients (N = 16) showed significant VPP reductions in both tasks after psychotherapy, $F(1, 15) = 7.04, p = .018$ and $F(1, 15) = 18.49, p = .001$. However, no significant changes were observed in controls (N = 16) over a similar time frame, $F(1, 15) = .05$. Taken together, these three experiments show that opposite tendencies in external monitoring characterize PD and MDD and that psychotherapy can normalize abnormal brain responses.

Ključne riječi: External stimulus processing; Panic Disorder; Major Depressive Disorder; Electroencephalography (EEG); Psychotherapy

Koliko teško je najteže: stručna podrška svjedocima u krivičnim procesima koji su doživjeli ratno seksualno nasilje

Taso Deljković Alma

Nezavisni ekspert iz oblasti podrške svjedocima i žrtvama u pravosuđu

Seksualno nasilje je jedan od najtežih oblika zlostavljanja, jer pogađa najintimniji dio individue. Kao takvo, često ostavlja trajne psihološke i socijalne posljedice ne samo na žrtvu, već i na bliske osobe i zajednicu u kojoj ona živi. Teški oblici nasilja, seksualne i fizičke prirode, procesuiraju se i kroz krivične predmete ratnih zločina. Fokusirajući se na kontekst ratnih sukoba, ističe se i složenost i dubina traume koju su žrtve seksualnog nasilja doživjele. Tokom svjedočenja, traumatizirane osobe mogu ponovo doživjeti iste reakcije koje su ispoljile tokom i neposredno nakon traumatskog iskustva, bez obzira na individualne kapacitete i mehanizme suočavanja. Stoga je od ključnog značaja da se tokom krivičnog postupka pruži stručna podrška žrtvama, kako svjedočenje ne bi izazvalo dodatne negativne posljedice na njihovo psihofizičko stanje. Kroz prizmu psiholoških teorija i prakse, naglašava se važnost holističkog pristupa koji uzima u obzir emocionalne, mentalne i fizičke potrebe žrtava. U skladu s navedenim, cilj ovog rada je prikazati strategije psihološke, emocionalne i administrativne podrške traumatiziranim svjedocima koju pružaju specijalistička odjeljenja unutar sudova i tužilaštava u Bosni i Hercegovini, a koje su od iznimnog značaja ne samo tokom krivičnog procesa, već i u procesu oporavka žrtava. Kroz prikaze slučajeva, osvrnuti ćemo se na izazove sa kojima se u svom radu susreću saradnici za podršku svjedocima u pravosudnim institucijama. Psihološko razumijevanje preživljene traume, profesionalan, ali empatičan odnos, te poznavanje krivičnog postupka imaju ključnu ulogu u procesu pružanja stručne podrške svjedocima i žrtvama.

Ključne riječi: ratno seksualno nasilje, psihološka trauma, pravosuđe, stručna podrška svjedocima

Utjecaj prijetnje ratom na prihvatanje antidemokratskih vrijednosti

Avdibegović Ajla, Drače Saša

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Društvene prijetnje poput pandemija ili terorističkih napada, često nas podsjećaju da svijet u kojem živimo može biti nepredvidljivo mjesto, gdje razni aspekti naših života izmiču ličnoj kontroli. U takvim situacijama, kako bi smanjile nelagodu koja proizilazi iz percepcije globalne neizvjesnosti, osobe koriste razne strategije kojima nastoje povratiti osjećaj sklada i strukture u svojoj okolini. Prema teoriji kompenzacije kontrole (TKK), jedna od takvih strategija ogleda se u podržavanju političkih sistema koji simbolično osiguravaju uvođenje reda i discipline u društvu. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati utjecaj prijetnje od potencijalnog rata na podržavanje antidemokratskih vrijednosti koje smo operacionalizirali kroz prihvatanje autoritarnog političkog lidera. U skladu s tim, provedene su dvije studije. U Studiji 1 sudionici ($N = 292$, $M_{dob} = 21.51$, $SD = 2.07$) su trebali popuniti skale koje su mjerile percepciju prijetnje od potencijalnog oružanog sukoba u BiH, percepciju globalne neizvjesnosti i stepen podrške autoritarnom političkom lideru. Rezultati su pokazali pozitivnu korelaciju između sve tri varijable. Veća percipirana prijetnja ratom bila je povezana s percepcijom veće globalne neizvjesnosti ($r = .44$, $p = .001$) i s većim prihvatanjem autoritarnog političkog režima ($r = .23$, $p = .001$). Cilj Studije 2 je bio ponuditi direktniji test o kauzalnoj ulozi prijetnje u prihvatanju autoritarnog političkog lidera te ispitati medijacijsku ulogu percipirane globalne neizvjesnosti. Sudionici ($N = 245$, $M_{dob} = 21.51$, $SD = 2.87$) su bili po slučaju raspoređeni u jedan od dva uvjeta, gdje su trebali čitati kratki tekst o mogućnosti izbivanja rata u BiH (uvjet prijetnja) ili tekst o turističkom potencijalu BiH (uvjet bez prijetnje). Nakon odgovarajućih manipulacija, obje grupe su popunjavale skale koje su mjerile percepciju globalne neizvjesnosti i stepen podrške autoritarnom političkom lideru. U skladu s očekivanjima, sudionici u uvjetu prijetnje su davali znatno veću podršku autoritarnom političkom lideru u poređenju s uvjetom bez prijetnje, $F(1, 243) = 4.48$, $p = .035$. Nadalje, efekat prijetnje bio je u potpunosti posredovan odgovarajućim promjenama u percepciji globalne neizvjesnosti, Sobel $z = 1.65$, $p = .011$. Zaključno, dvije studije dosljedno potvrđuju da prijetnja od potencijalnog oružanog sukoba može potaknuti veće prihvatanje autoritarnih političkih režima. Dobijeni rezultati imaju direktne implikacije na razumijevanje utjecaja prijetećeg sociopolitičkog konteksta na političko ponašanje i globalno prihvatanje antidemokratskih vrijednosti.

Ključne riječi: društvena prijetnja, teorija kompenzacije kontrole, neizvjesnost, antidemokratske vrijednosti, autoritarni politički lider

Prisutnost seksualnog uznemiravanja među mladim heteroseksualcima u BiH i onima koji to nisu

Puhalo Srđan

Pro Educa, Banjaluka

Seksualno uznemiravanje je svaki neželjeni verbalni, neverbalni ili fizički akt seksualne prirode, učinjen sa namerom ili posledicom povrede ličnog dostojanstva, stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg ili uvredljivog okruženja, zasnovan na polu. Cilj našeg istraživanja je da utvrdimo koliko je seksualno uznemiravanje prisutno, i koje vrste, kod mladih heteroseksualca i onih koji to nisu u BiH. Anketa je urađena u novembru i decembru 2023. godine na uzorku od 1072 mladih ljudi starosti od 15 do 30 godine i to 895 heteroseksualaca, 154 ostalih, dok se njih 23 nije izjasnilo. Ispitanici su samostalno i dobrovoljno popunjavali upitnik u prisustvu studenata psihologije sa univerziteta u Mostaru, Sarajevu, Tuzli, Istočnom Sarajevu i Banjaluci. Koristili smo modifikovanu skalu međuvršnjačkog seksualnog uznemiravanja (Andrijašević, 2018) u kojoj se nalazi 12 različitih iskustvima povezanim sa seksualnim uznemiravanjem, na koje su ispitanici mogli odgovoriti „nije mi se nikad dogodilo“, „jednom mi se dogodilo“ i „više puta mi se dogodilo“. Generalno gledajući heteroseksualci su imali manje iskustva sa seksualnim uznemiravanjem u odnosu na osobe koje nisu heteroseksualne, $t(1026) = -9.148, p = .001$. Ako analiziramo svaku od dvanaest situacija vidjećemo da na svakoj postoji statistički značajna razlike između ove dvije kategorije ispitanika. Među heteroseksualcima najčešći oblici seksualnog uznemiravanja su: „nametljivo postavljanje direktnih pitanja vezanih za moj seksualni i/ili romantični život“ (52.1%), „upućivanje uvredljivih komentara vezanih uz moj izgled, odijevanje i/ili šminku“ (41.9%) i „dodirivanje po neintimnim dijelovima tijela na način koji mi je stvarao neugodu“ (40.7%). Kod osoba koje nisu heteroseksualne najčešći oblici seksualnog uznemiravanja su: „upućivanje uvredljivih komentara vezanih uz moj izgled, odijevanje i/ili šminku“ (66.4%), „nametljivo postavljanje direktnih pitanja vezanih za moj seksualni i/ili romantični život“ (66%) i „dodirivanje po neintimnim dijelovima tijela na način koji mi je stvarao neugodu“ (64.3%). Dobijeni rezultati su očekivani ako imamo u vidu restriktivan odnos bosanskohercegovačkog društva prema osobama koje nisu heteroseksualne orijentacije. Važno je naglasiti da kod obje kategorije ispitanika preovladava verbalno uznemiravanje usmjereno na seksualnost i izgled i dodirivanje neintimnih dijelova tijela, dok su drastičniji oblici uznemiravanja manje prisutni.

Ključne riječi: seksualno uznemiravanje, mladi, heteroseksualnost, Bosna i Hercegovina

Predicting psychosocial dysfunction from the victim's experience of non-consensual sexting

Dodaj Arta¹, Sesar Kristina², Prijatelj Krešimir¹, Džaferović Aida³, Čordalija Denisa³, Zovko Grbeša Ana², Krešo Karla², Marušić Marija⁴, Avdičević Ema¹, Kapetanović Ena⁵, Dolarević Verda⁵, Omeragić Dženana⁵, Lekić Lara⁵

¹*Department of Psychology, University of Zadar, Croatia*

²*Department of Psychology, Faculty of Philosophy University of Mostar, Mostar
Second gymnasium, Sarajevo*

⁴*Faculty of Natural Sciences and Mathematics and Education, University of Mostar*

⁵*Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

There is limited research on the long-term effects of sexting on the psychosocial functioning of adolescents. The current study (funded by HRZZ, grant number 3553) compares longitudinal experiences with non-consensual forwarding of sexting in high school with regard to general psychosocial dysfunctions. Based on the literature, the experience of non-consensual sexting was expected to be associated with long-term negative aspects of psychological functioning, particularly in adolescent girls. A total of 547 high school students (211 boys and 224 girls; $M = 16.00$, $SD = 0.91$) completed online questionnaires to assess retrospective experiences of nonconsensual sexting in the T1 wave and the T2 wave (one year later), as well as psychosocial functioning in the T2 wave only. The Victim of forwarding sexting subscale of the Sexting Behavior and Motives Questionnaire was used to assess non-consensual sexting, while the General psychological dysfunction subscale of the Adolescents' Psychosocial Functioning Inventory was used to measure psychosocial functioning. Results of experiences of non-consensual forwarding of sexting among adolescents in T2 ($\beta = .33$, $p < .001$), but not in T1 ($\beta = .04$, $p = .561$), predicted higher levels of psychological difficulties overall. The interaction of gender and having been a victim of non-consensual sexting at T2 predicted psychological difficulties at T2 ($\beta = -.31$, $p = .007$), suggesting that boys were more likely to experience the negative psychological effects of sexting. Our results show that there is no cumulative increase in negative psychological functioning with the experience of non-consensual sexting behaviour. The results point to the importance of further studies to better understand the mechanisms by which the experience of non-consensual sexting may increase the risk to psychological functioning.

Keywords: non-consensually forwarding of sexting, psychosocial dysfunction, adolescents, longitudinal

Leksički socijalni stavovi kao prediktor ambivalentnog seksizma prema muškarcima

Sinanović Emina, Hadžiahmetović Nina

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Model leksičkih socijalnih stavova (MLSS) obuhvata individualne razlike u evaluaciji socijalnih objekata, koje su u prirodnom jeziku najčešće kodirane pridjevskim imenicama sa sufiksom -izam. Prethodno je pokazano da određeni socijalni stavovi (npr. konzervativizam) dobro predviđaju ambivalentni seksizam, ali do sada nije ispitivana povezanost seksizma sa obuhvatnim modelom *izama*, kao ni u kojoj mjeri model socijalnih stavova može objasniti rodno zasnovanu nejednakost. Stoga je cilj rada ispitati koliko MLSS, kojeg čine faktori Autoritarni nacionalizam (AN), Apsolutistički egocentrizam (AE), Univerzalni egalitarizam (UE), Humanizam (H), Spiritualizam (S) i Nacionalna privrženost (NP), prethodno ekstrahovan na bh. uzorku, predviđa benevolentni (BS) i hostilni seksizam (HS) prema muškarcima. U studiji je učestvovalo 220 studenata ($M_{dob} = 22.5$, $SD = 3.57$) koji su popunjavali revidiranu Skalu socijalnih stavova (LSS-BH) i Skalu ambivalentnog seksizma sa HS i BS supskalama. LSS-BH objašnjava 50 % varijanse BS, $F(9, 210) = 23.59$, $p < .001$, pri čemu su se AN ($\beta = .36$), AE ($\beta = .47$) i S ($\beta = -.12$) pokazali značajnim prediktorima. LSS-BH objašnjava 23 % varijanse HS, $F(9, 210) = 7.11$, $p < .001$, pri čemu su značajni prediktori AE ($\beta = .24$), UE ($\beta = .19$) i S ($\beta = .17$). Dodatno, zanimljiv nalaz je i da su utvrđene spolne razlike samo u BS, pri čemu muškarci ($M = 22.63$, $SD = 11.19$) pokazuju značajno veći benevolentni seksizam prema muškarcima od žena ($M = 14.85$, $SD = 10.25$), $t(218) = 4.27$, $p < .001$, što indicira moguće kulturalno uslovljeno unutargrupno opravdavanje maternalističke zaštite. Čini se da autoseksizam muškarci doživljavaju prije kao prihvaćenu podjelu rodni uloga, nego kao negativne socijalne stavove prema vlastitoj grupi. S druge strane, na cijelom uzorku, BS ($M = 16.26$, $SD = 10.82$) je niži u odnosu na HS ($M = 25.23$, $SD = 11.35$), $t(219) = -10.77$, $p < .001$, što može upućivati na uticaj sve izraženijeg otvorenog kritikovanja seksualne agresije i paternalizma. Nalazi upućuju na važnost daljeg ispitivanja autoritarne i apsolutističke osnove seksizma kada su meta seksističkih stavova muškarci, kao i na važnost ispitivanja autoseksizma u percepciji rodni uloga.

Ključne riječi: leksički socijalni stavovi, benevolentni seksizam, hostilni seksizam, seksizam prema muškarcima

Validacija skale stavova prema ChatGPT-u

Dolarević Verda¹, Spahić Lamija², Kapetanović Ena¹, Avdičević Ema¹, Mišetić Katarina¹

¹*Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

²*proMENTE socijalna istraživanja*

Ubrzani razvoj velikih jezičnih modela kao što je ChatGPT je značajno utjecao na različite aspekte svakodnevnog života i industrije. Uzimajući u obzir rastući značaj ChatGPT-a javila se potreba za ispitivanjem stavova prema ovoj vrsti tehnologije. Cilj studije je razvoj i validacija Skale stavova prema ChatGPT-u. Provedene su dvije studije s ukupnim uzorkom od 491 sudionika. U prvoj studiji sudjelovalo je 160 sudionika ($M_{dob} = 28.47$, $SD = 10.09$), a u drugoj studiji 331 sudionika ($M_{dob} = 27.50$, $SD = 8.70$). S ciljem provjere faktorske strukture skale, u prvoj studiji je provedena eksploratorna faktorska analiza te je identificirana trofaktorska struktura skale. Ukupan postotak objašnjene varijance rezultata iznosi 66,29%, pri čemu prva komponenta „Upotreba“ objašnjava 43,80%, druga „Zabrinutost“ 15,14%, a treća „Korisnost“ 7,35% varijance rezultata. Koeficijent unutarnje konzistencije iznosi $\alpha = 0,89$ za prvu, $\alpha = 0,84$ za drugu i $\alpha = 0,85$ za treću komponentu. Konvergentna valjanost je potvrđena korištenjem Indeksa tehnološke spremnosti (engl. *Technology Readiness Index*) i Skale lične inovativnosti u informacionim tehnologijama (engl. *Personal Innovativeness in Information Technology*). Lična inovativnost u informacionim tehnologijama pozitivno korelira s Upotrebom ($r = .60$, $p < .01$) i Korisnosti ($r = .38$, $p < .01$), a negativno sa Zabrinutosti ($r = -.29$, $p < .01$). Kada je u pitanju Indeks tehnološke spremnosti, Upotreba pozitivno korelira s Inovativnosti ($r = .49$, $p < .01$) i Optimizmom ($r = .45$, $p < .01$), te negativno s Nelagodom ($r = -0.20$, $p < .01$) i Nesigurnosti ($r = -.32$, $p < .01$). Slično, Korisnost pozitivno korelira s Inovativnosti ($r = 0.40$, $p < .01$) i Optimizmom ($r = .38$, $p < .01$), a negativno s Nelagodom ($r = -.24$, $p < .01$) i Nesigurnosti ($r = -.30$; $p < .01$). Zabrinutost negativno korelira s Inovativnosti ($r = -.27$, $p < .01$) i Optimizmom ($r = -.24$; $p < .01$), a pozitivno s Nelagodom ($r = .33$, $p < .01$) i Nesigurnosti ($r = .53$, $p < .01$). U okviru druge studije je konfirmatornom faktorskom analizom potvrđen pretpostavljeni trofaktorski model skale. Korekcija hi-kvadrat testa s obzirom na broj stupnjeva slobode (χ^2/df) iznosi 2,55 što ukazuje na prihvatljivost modela. Na prihvatljivost modela ukazuju i sljedeći indeksi – GFI (.92), RMSEA (.07), CFI (.95), TLI (.94), SRMR (.05) i NFI (.92). Rezultati su pokazali da Skala stavova prema ChatGPT-u ima stabilnu trofaktorsku strukturu i zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Razumijevanje stavova prema različitim oblicima umjetne inteligencije je važno za uspješno usvajanje i integraciju novih tehnologija u društvo.

Ključne riječi: ChatGPT, stavovi prema ChatGPT-u, faktorska analiza, valjanost

Kognitivna validnost skale aktivnog otvorenog mišljenja (AOM-BiH)

Petronić Đorđe¹, Đapo Nermin²

¹*Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu*

²*Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

Aktivno otvoreno mišljenje (AOM) je dispozicija mišljenja koja se manifestuje kao sklonost da se prilikom razmišljanja i donošenja odluka svjesno i aktivno traže, razmatraju i na osnovu dostupnih dokaza procjenjuju različiti argumenti s ciljem donošenja objektivnih zaključaka. Posljednju deceniju, u standardima za psihometrijska istraživanja naglašava se da je prilikom izrade testova neophodno pregledati stavke radi jasnoće i konstruktne relevantnosti njihove strukture. Stoga je cilj istraživanja da se putem kognitivnog intervjua (KI) dobiju informacije o kognitivnim procesima i mentalnim reprezentacijama ispitanika prilikom odgovaranja na tvrdnje adaptirane skale za procjenu sklonosti ka AOM-u (AOM-BiH). AOM – BiH skala je Likertovog tipa, sastoji se od 31 tvrdnje. Za svaku tvrdnju ispitanici izražavaju stepen slaganja na kontinuumu od 1 do 6. Protokolom KI, za svaku pojedinačnu stavku u AOM-BiH skali ispitanici su indikatori kognitivne validnosti: razumijevanje, dosjećanje, rasuđivanje i odgovaranje. Intervju je obavljen individualno sa svakim ispitanikom. Uz prethodnu dozvolu ispitanika, intervjui su audio snimljeni i na osnovu snimaka su kreirani transkripti. Transkripte su nezavisno analizirala dva ocjenjivača između kojih je stepen saglasnosti bio izrazito visok ($r = .89, p < .001$). Ocjenjivanje je vršeno s obzirom na to da li u njima postoje indikatori problema u razumijevanju, dosjećanju, rasuđivanju ili odgovorima. Intervju je realizovan na prigodnom uzorku od ukupno 8 ispitanika, od čega je 5 bilo studenata društveno-humanističkih usmjerenja, a 3 studenta prirodno-matematičkog smjera. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da su najzastupljeniji problemi u razumijevanju i dosjećanju (pojavljuju se kod 30% tvrdnji u skali), dok problemi u rasuđivanju i odgovorima nisu zastupljeni. Zaključeno je da problemi u razumijevanju tvrdnje prouzrokuju probleme u dosjećanju jer se ispitanici najčešće dosjete situacije koja nije relevantna za sadržaj tvrdnje zbog toga što su tvrdnju pogrešno razumjeli. Sadržaj tvrdnji koje nisu dovoljno razumljive je korigovan, a ponovnim zadavanjem kognitivnog intervjua nisu identifikovani problemi u razumijevanju.

Ključne riječi: aktivno otvoreno mišljenje, kognitivna validnost, kognitivni intervju

Efekti pozitivno i negativno formulisanih tvrdnji na faktorsku strukturu skale aktivnog otvorenog mišljenja

Đapo Nermin¹, Vižin Salminka², Barina Erol², Kolenović-Đapo Jadranka¹, Petronić Đorđe³

¹ *Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

² *USAID/BiH Monitoring and Evaluation Support Activity II (MEASURE II)*

³ *Univerzitet Istočno Sarajevo, Filozofski fakultet*

Skala aktivnog otvorenog mišljenja (AOM) korištena u našem radu sastoji se od tvrdnji koje mjere sklonost prema vlastitoj pristrasnosti i tendencije prema pretjeranoj sigurnosti. Od ukupnog broja tvrdnji, šest je formulisano pozitivno, a pet čestica negativno. Rezultati istraživanja pokazali su da korištenje tvrdnji negativne valencije može distorzirati teorijski očekivanu faktorsku strukturu skale. S ciljem provjere efekta valencije tvrdnji na faktorsku strukturu skale AOM-a, provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku mladih iz Bosne i Hercegovine uzrasta od 15 do 30 godina (N= 3200). Uzorak je podijeljen na dva poduzorka (prvi 30%, drugi 70% ispitanika). Na podacima prvog poduzorka struktura skale provjerena je eksploratornom faktorskom analizom. Rezultati paralelne analize, MAP testa (Minimum Average Partial test) i EGA (Exploratory Graph Analysis) ukazali su na dva značajna faktora. Metodom glavnih osi (PAF) uz promax kosu rotaciju utvrđena je dvofaktorska struktura, sa tvrdnjama koje se prema svojim zasićenjima jasno grupišu u faktore s obzirom na valenciju tvrdnje. Prvi faktor (tvrdnje pozitivne valencije) objašnjava 25,3% a drugi (tvrdnje negativne valencije) 17,9% varijanse rezultata. Na podacima drugog poduzorka proveden je niz konfirmatornih faktorskih analiza uz korištenje metode robusne procjene maksimalne vjerodostojnosti (MLR). Upoređeno je sedam modela strukture: jednofaktorski model sa AOM kao općim faktorom, dva dvofaktorska modela sa (ne)koreliranim faktorima koji korespondiraju tvrdnjama pozitivne i negativne valencije, dva dvofaktorska CTCM (engl. correlated trait–correlated method) modela (svaki sa AOT faktorom i faktorom metode povezane sa valencijom tvrdnji) i dva CTCU (engl. correlated trait–correlated uniqueness) modela (svaki sa AOT faktorom i korelacijama između standardnih pogrešaka tvrdnji iste valencije). Za modele koji uključuju efekt metode povezan sa valencijom tvrdnji utvrđeni su bolji indikatori uklapanja u poređenju sa jednodimenzionalnim i dvo-faktorskim modelima sa faktorima koji korespondiraju tvrdnjama pozitivne i negativne valencije. Jednodimenzionalni model sa korelacijama između standardnih pogrešaka negativno formulisanih tvrdnji najbolje odražava strukturu skale ($\chi^2 = 300.375$; $\chi^2/df = 8.835$; CFI = .962; TLI = .938, RMSEA = .059 (90% CI: .053 – .065), SRMSE = .032). Rezultati istraživanja ukazuju na jednodimenzionalnu strukturu skale ali uz značajan efekt metode povezane sa negativno formulisanim tvrdnjama. Pretpostavljamo da je izvori sistematskih varijacija efekta metode tendencija ispitanika ka davanju pretjerano pozitivnih samoopisa. U budućim istraživanjima potrebno je koristiti postupke kojima se smanjuje efekt metode.

Ključne riječi: aktivno otvoreno mišljenje, AOM skala, pozitivno i negativno formulisanje tvrdnji, EFA, CFA

The effect of epistemic cognition on learning outcomes: the mediating role of epistemic emotions

Hadžiahmetović Nina, Đapo Nermin, Nikitović Ariel, Marković Mirna

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Muis et al.'s (2015) integrative model of epistemic cognition and learning outcomes suggests that this relationship is mediated by epistemic emotions. Previous findings on the facilitating or inhibiting role that emotions play in the relationship between epistemic (in)congruity of the learning material and learning outcomes have been inconsistent. We aimed to reexamine this relationship on different categories of emotions in the socio-scientific context of conflicting information about the origin of homosexuality (nature vs. nurture). For this purpose, we administered Epistemic Belief Scale, Epistemic Emotions Scale, and a self-constructed measure of deep understanding – Inference Verification Task (IVT) with a right/wrong response format based on previously read opposing texts on homosexuality. A convenient sample of 161 students ($M_{age} = 21.28$, $SD = 0.18$) participated in the study. Drawing on the Control-Value Theory of Achievement Emotion, we first conducted an exploratory factor analysis on emotion items to examine whether the solution corresponded to a 2 (valence: positive/negative) x 2 (activation: activating/deactivating) structure. The analysis revealed four factors explaining 65.37% of variance: positively activating epistemic emotions, deactivating emotions, positive learning emotions, and negative learning emotions. Confirmatory factor analysis further showed that the 4-factor solution ($\chi^2 = 2.16$, $CFI = .89$, $RMSEA = .09$, $SRMR = .10$), outperformed the global, two- and three-factor solution ($\chi^2 = 2.59 - 5.71$, $CFI = .52 - .84$, $RMSEA = .11 - .17$, $SRMR = .11 - .19$). We then tested a mediation model with epistemic beliefs (uncertainty, source, complexity, and justification for knowledge) as predictors, the 4-extracted emotion factors as mediators, and a verification task as the outcome variable. The main finding was that complexity of knowledge had a direct, $c = 0.33$, $BCBCI = [0.17, 0.46]$, and marginally indirect effect, $c' = 0.06$, $BCBCI = [0.01, 0.14]$ on inference verification through positively activating epistemic emotions. No other mediating effects were significant. Epistemic beliefs had a consistent positive effect on positively activating epistemic emotions. However, the mediating mechanisms of emotions on learning outcomes are still unclear and require further examination, with a stronger focus on positively activating epistemic emotions.

Keywords: epistemic beliefs, epistemic emotions, learning, integrative model

Mračna strana kreativnosti: odnos Mračnog faktora ličnosti, kognitivnih procesa i malevolentno-kreativnog ponašanja

Bešić Mustafa, Nikitović Gabriel, Omerović Lamija

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Poznato je da su ljudi sa izraženim mračnim crtama ne samo skloniji upuštanju u spletkarenje, laganje i varanje, nego su u tim aktivnostima i kreativniji. Iako su kognitivni procesi (zauzimanje perspektive, stvaranje ideja, analogno i metaforičko mišljenje, flow stanje, inkubacija) u osnovi (benevolentne) kreativnosti potvrđeni, nije jasno da li isti procesi dijele zajedničku varijansu sa malevolentnom kreativnošću. Stoga je cilj istraživanja ispitati povezanost između mračnih crta ličnosti operacionaliziranih zajedničkim D-faktorom, kognitivnih procesa u osnovi kreativnosti i malevolentno-kreativnog ponašanja. U istraživanju je učestvovalo $N = 202$ ($M_{dob} = 25.90$, $SD_{dob} = 8.97$) ispitanika. Primijenjene su Skala mračnog faktora ličnosti, Skala malevolentno-kreativnog ponašanja i Skala kognitivnih procesa povezanih sa kreativnošću koje su prethodno validirane. Potvrđene su trofaktorska struktura (povređivanje ljudi, laganje i smišljanje prevara) malevolentne kreativnosti i šestofaktorska struktura kognitivnih procesa povezanih sa kreativnošću. Struktura mračne ličnosti je samo djelimično potvrđena, pri čemu je najbolji indeks pristajanja pokazao konfirmatorni model sa pet (sadistička okrutnost, moralni relativizam, egoistični oportunistički narcisoidna pohlepa i cinizam) od 12 originalnih subskala i nadređenim D-faktorom ($CFI = .98$, $RMSEA = .07$, $TLI = .97$). Mračni faktor ličnosti (D-faktor) pozitivno je povezan sa malevolentno-kreativnim ponašanjem ($r = .72$, $p < .001$). Nadalje, negativno je povezan sa kognitivnim procesom zauzimanja perspektiva ($r = -.25$, $p < .001$). Ovaj nalaz se može objasniti egocentričnom prirodom D-faktora. U skladu s tim, poteškoće "mračnih ljudi" da zauzmu perspektivu druge osobe mogu se sa međuljudskih odnosa generalizirati i na kreativnost i rješavanje problema. Nije postojala povezanost između D-faktora i drugih kognitivnih procesa. Međutim, sadistička okrutnost je negativno povezana sa zauzimanjem perspektiva ($r = -.34$, $p < .001$), stvaranjem ideja ($r = -.22$, $p = .002$), slikama i osjetima ($r = -.21$, $p = .003$) i analognim i metaforičkim mišljenjem ($r = -.24$, $p < .001$), što može ukazivati na povezanost kognitivne rigidnosti i sadističke okrutnosti. Pored toga, malevolentno-kreativno ponašanje nije povezano ni sa jednim kognitivnim procesom uobičajeno povezanim sa kreativnošću. Ovaj nalaz upućuje na zaključak da prethodno pomenuti kognitivni procesi ne dijele u većoj mjeri varijansu sa malevolentno-kreativnim ponašanjima.

Ključne riječi: Mračni faktor ličnosti, malevolentna kreativnost, kognitivni procesi

Provjera faktorske strukture upitnika za procjenu AI anksioznosti na bosanskohercegovačkom uzorku

Fejzić Mia, Marković Mirna, Ibrahimspahić Čustović Selma

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Od 2022. godine, s pojavom javno dostupnih generativnih modela umjetne inteligencije (*eng. artificial intelligence, AI*) poput ChatGPT-a ili Midjourneya, AI je napredovala od automatizacije fizičkih poslova i repetitivnih zadataka do kreiranja umjetničkih slika, uvjerljivih eseja, pisanja koda u različitim programskim jezicima, pa sve do uspostavljanja napredne dijagnostike u medicinske i inženjerske svrhe. Budući da postoji percepcija da AI sve više prodire u područja koja su se nekada smatrala isključivo ljudskim, za očekivati je bilo da će se javiti i porast anksioznosti zbog njenog percipiranog negativnog utjecaja na društvo. Ta anksioznost, poznata i kao AI anksioznost (AIA), dobija sve veću javnu i medijsku pažnju, no istraživanja o prirodi AIA još uvijek su nedostatna. S tim u vezi, cilj ovog istraživanja bio je prevesti i validirati Upitnik za procjenu AI anksioznosti na uzorku opće bh. populacije ($N = 319$, 61.1% žena). Dodatno, istraživanje je obuhvatilo analizu nivoa AIA kod ispitanika na pojedinim subskalama. Upitnik se sastoji od 23 čestica i sadrži osam subskala kojima se ispituje anksioznost zbog: narušavanja privatnosti, pristranog ponašanja AI-a, zamjenjivosti na radnom mjestu, učenja korištenja AI-a, egzistencijalnog rizika, nedostatka transparentnosti AI sistema, postojanja svjesnosti AI-a, te neetičnog ponašanja AI-a. Za potrebe istraživanja korišten je i upitnik sociodemografskih karakteristika. Rezultati CFA potvrdili su izvorni osmofaktorski model koji objašnjava 81% varijance u odgovorima uz visoku internu konzistentnost ($\alpha = .95$), adekvatne item-total korelacije i zadovoljavajuću diskriminativnost. Analiza rezultata ukazuje na umjeren nivo AI anksioznosti kod ispitanika ($M = 3.90$). Najviši nivo AIA povezan je s pristranim ponašanjem AI-a ($M = 4.70$), narušavanjem privatnosti ($M = 4.24$) i nedostatkom transparentnosti AI-a ($M = 4.20$), a najmanji s mogućnosti svijesti AI-a ($M = 3.27$). Zaključno, provedeno istraživanje sugerira da je primijenjeni Upitnik na ispitanom uzroku pokazao dobre metrijske karakteristike, te da se može smatrati prikladnim instrumentom za mjerenje AIA na uzorku bh. populacije. Provedena studija može biti interesantna drugim autorima koji žele bolje razumjeti prirodu i strukturu AIA. U radu se također diskutuje o potencijalnim strategijama za smanjenje AIA i promicanja šireg prihvatanja AI tehnologija.

Ključne riječi: umjetna inteligencija, AI anksioznost, validacija, generativni AI modeli

Savremeni izazovi u radu stručnih saradnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo

Dautbegović Amela¹, Brkić Mirzeta²

¹*Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*

²*Univerzitet u Sarajevu – Fakultet islamskih nauka, Odsjek za psihologiju*

Rad stručnih službi u školama podrazumijeva planiranje i realizaciju značajnog broja aktivnosti usmjerenih na unapređenje odgojno-obrazovnog rada i psihofizičkog razvoja učenika. Pored rada sa učenicima stručni saradnici sarađuju sa nastavnicima, roditeljima/starateljima te predstavnicima različitih institucija, a sve s ciljem kreiranja boljih uslova u odgojno-obrazovnom kontekstu. Cilj ovog rada je, uzimajući u obzir iskustva stručnih saradnika (psihologa, pedagoga i socijalnih radnika), identificirati najčešće poteškoće i probleme učenika u školskom kontekstu, potencijalne uzroke istih te procijeniti kvalitetu rada stručnih službi sa nastavnicima, roditeljima i institucijama koje imaju značajnu ulogu kao partneri u realizaciji preventivnih i intervencijskih mjera. Podaci su prikupljeni u okviru istraživanja koje je treći put realizirano od strane Ministarstva za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, a autorice rada su imale priliku učestvovati kao članice stručnog tima imenovanog od strane Ministarstva. U istraživanju realiziranom u martu i aprilu 2023. godine, po prvi put su učešće uzeli i članovi stručnih službi. Upitnike, koji su kreirani za potrebe istraživanja, ispunila su stotinu trideset i tri (N=133) stručna saradnika prosječne dobi $M = 41.62$ ($SD = 8.31$), pri tome šezdeset i šest (N = 66) psihologa, pedeset i tri (N = 53) pedagoga i četrnaest (N = 14) socijalnih radnika. Analizirani odgovori stručnih saradnika ukazuju na prisustvo različitih poteškoća koje ometaju funkcioniranje i prilagodbu učenika, pri čemu se sa najvećim postotkom odgovora izdvajaju poteškoće u učenju (96.9%), stres (91.7%), anksioznost (87.9%) i prisustvo psihosomatskih simptoma (87.2%). Stručni saradnici izvještavaju da pojavi navedenih poteškoća kod učenika u najvećoj mjeri doprinose porodični problemi (96.2%), problemi u vršnjačkim odnosima (91.7%) i preopterećenost školskim aktivnostima (83.4%). Najlošije procjenjuju saradnju sa roditeljima/starateljima učenika, a kada je u pitanju saradnja sa drugim institucijama izvještavaju o najučestalijoj saradnji sa centrima za socijalni rad. Rezultati ovog i sličnih istraživanja iz ovog područja predstavljaju polaznu osnovu za planiranje i kreiranje preventivnih i intervencijskih mjera u radu sa djecom i adolescentima, a neke od tih mjera će biti detaljnije opisane u radu.

Ključne riječi: stručne službe u školama, poteškoće u učenju, stres i anksioznost kod učenika

Matematička anksioznost kod dece predškolskog uzrasta: struktura, prevalenca i korelati

Adamov Nikola, Milovanović Ilija, Pekić Jasmina

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Ranija istraživanja u oblasti matematičke anksioznosti ukazuju na to da se njeni simptomi mogu javiti veoma rano kod dece, već na predškolskom uzrastu. Veći broj studija pokazuje da sociodemografske karakteristike mogu biti povezane sa matematičkom anksioznošću, ali i dalje ne postoji konsenzus u vezi sa njenom prevalencom na ovom uzrastu, kao i efektima koje potencijalno ostvaruje na spremnost za učenje matematike. Nedosledni rezultati mogu biti posledica varijacija u merenju matematičke anksioznosti, te validacija skale može ponuditi pouzdaniji, odnosno validniji način merenja pomenutog konstrukta. Cilj istraživanja bio je usmeren na ispitivanje latentne strukture srpske verzije upitnika matematičke anksioznosti za mlađu decu (Young Children's Math Anxiety Scale: YCMAX), kao i na prevalencu matematičke anksioznosti i njene korelate na predškolskom uzrastu. Uzorak se sastojao od 248 predškolaca iz Srbije, uzrasta od 4 do 7 godina ($M = 5.60$, $SD = 0.60$), od čega su 49.6% bile devojčice. Rezultati paralelne analize ukazuju na jednofaktorsko rešenje, kojim se objašnjava 32.51% varijanse upitnika. YCMAX pokazuje zadovoljavajuće koeficijente interne konzistentnosti ($\alpha = .78$) i reprezentativnosti ($KMO = .79$, $p < 0.01$). Ukupan skor na upitniku YCMAX je značajno negativno povezan sa testom spremnosti za učenje matematike ($r = -.17$, $p < 0.01$), što je jedan od pokazatelja njegove konvergentne validnosti. Prevalenca matematičke anksioznosti na aktuelnom uzorku predškolaca iznosila je 15.73%. Tačnije, nešto više od jedne šestine ispitane dece ispoljava povišene nivoe matematičke anksioznosti. Rezultati istraživanja nisu ukazali na značajne razlike između dečaka i devojčica u matematičkoj anksioznosti ($t(246) = 1.27$, $p = .21$), ali su dobijene značajne razlike između dve uzrazne kategorije ($t(246) = 2.82$, $p < .01$): starija deca (6-7 godina) u odnosu na mlađu (4-5 godina) u proseku ispoljavaju veću matematičku anksioznost. Ovi rezultati su u saglasnosti s teorijskim predviđanjima, s obzirom na to da starija deca češće vrše poređenje s vršnjacima, mogu imati više negativnih iskustava sa matematikom, od njih se očekuje veći uspeh, te su potencijalno izložena većem evaluativnom pritisku iz okruženja. S druge strane, na ovom uzrastu devojčice i dečaci možda još uvek nisu izloženi polnim stereotipima u meri koja bi mogla da doprinese javljanju anksioznosti kao posledice diferencijacije interesovanja u odnosu na pol. Rezultati ove studije sugerišu da se upitnik pokazao kao pogodan instrument za merenje matematičke anksioznosti u istraživačke i praktične svrhe.

Ključne riječi: matematička anksioznost, predškolski uzrast, YCMAX

Implicitne teorije učitelja i nastavnika o darovitosti kao višestrukim sposobnostima

Radović Anđela¹, Drobac Pavićević Milica²

¹*OŠ „Mirko Srzentić”, Petrovac*

²*Filozofski fakultet, Studijski program za psihologiju, Banja Luka*

Daroviti učenici u školi obično se prepoznaju kao oni koji pokazuju izvanredne sposobnosti ili potencijal u akademskim predmetima, umjetnosti, sportu ili liderstvu. Darovitost se može ispoljiti na različite načine, te se neki učenici ne prepoznaju kao takvi. Cilj ovog rada je ispitati implicitne teorije nastavnika o darovitosti i da li uzrast učenika i dužina radnog staža utiču na poimanje darovitosti od strane učitelja i nastavnika. Podaci su prikupljeni Skalom za procjenu potencijalne darovitosti kod djece i kroz jedno pitanje otvorenog tipa kojim je zahtijevan opis prototipa darovitog djeteta. Skala za procjenu potencijalne darovitosti se sastoji od 86 tvrdnji koje predstavljaju indikatore visokih sposobnosti, motivacije i kreativnosti. Za potrebe ovog rada koristili smo ajteme koji se odnose na Gardnerovu teoriju višestrukih inteligencija. Zadatak ispitanika je bio da na ljestvici od 1 do 5 procijene koliko svaki pojedinačni indikator ukazuje na darovitost. Dakle, razlike između subskala ukazuju na to u kojoj oblasti nastavnici prepoznaju darovitost. U istraživanju je učestvovalo 280 ispitanika iz 30 škola iz Crne Gore – 56 učitelja (20%), 118 nastavnika predmetne nastave iz osnovnih škola (42.14%), i 106 srednjoškolskih profesora (37.86%). Utvrđeno je da učitelji i nastavnici češće prepoznaju ligvističku ($M = 4.20$; $SD = 0.69$) i logičko-matematičku ($M = 4.11$; $SD = 0.81$) u odnosu na ostale vrste inteligencija prema Teoriji višestrukih sposobnosti. Faktor koji utiče na shvatanje prirode darovitosti je uzrast učenika, dok se dužina radnog staža pokazala irelevantnom za procjenjivanje koje indikatore prosvjetni radnici koriste da bi prepoznali darovitog učenika. Učitelji više vrednuju pokazatelje logičko-matematičke inteligencije od nastavnika osnovnih škola ($t = 3.48$; $p < .01$); procijenili su kao značajnije logičko-matematičku ($t = 4.60$; $p < .01$), vizuelno-spacijalnu ($t = 4.74$; $p < .01$), muzičku ($t = 4.13$; $p < .01$), tjelesno-kinestetičku ($t = 5.57$; $p < 0.01$) i likovnu ($t = 4.92$; $p < .01$) inteligenciju u odnosu na nastavnike srednjih škola. Vizuelno-spacijalnu ($t = 3.45$; $p < .01$) i tjelesno-kinestetičku ($t = 4.17$; $p < .01$) inteligenciju više uvažavaju nastavnici osnovnih od nastavnika srednjih škola. Procjena stavova nastavnika je tek prvi korak u kreiranju optimalnih uslova, koji podrazumijevanju kontinuirano praćenje i višestruku procjenu učenika, pisanje IOP-a, obuke nastavnog kadra.

Ključne riječi: darovitost, implicitne teorije, nastavnici, teorija višestrukih sposobnosti

Kreacijska samoreguliranost – izvor kreacijskih kompetencija nastavnika?

Pušina Amir, Muslić Merima

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju

Kreativnost, kao stvaranje korisnog i etički prihvatljivog nematerijalnog i materijalnog svijeta, motri se kao jedna od ključnih kompetencija i razvojnih potreba učećeg društva 21. stoljeća. Nesumnjivo, ovdje kreativni nastavnik/ca igra jednu od najodgovornijih društvenih uloga. Otuda je cilj ovoga rada ukazati na jedan specifičan, samoevaluacijski način sistematskog poticanja i jačanja kreacijskih kompetencija nastavnika/ca svih nivoa školovanja. Utemeljeno na Investicijskoj teoriji kreativnosti i socijalno-kognitivnoj perspektivi samoreguliranog učenja, kreacijske kompetencije se uče, gdje ciklični procesi samonadgledanja i samoevaluacije internalnih i eksternalnih resursa/potencijala kreativnosti igraju jednu od ključnih spoznajnih i motivacijskih uloga. Time nastavnik stječe dublji uvid i svijest o stanju vlastitih kreacijskih potencijala - intelektualnih sposobnosti, znanja, intelektualnih stilova, osobina ličnosti, motivacije i okruženja. Time se osnažuje za dalji kreacijski rast i razvoj i upravljanje vlastitom kreativnošću. Rad, u teorijskom smislu, otvara i raspravlja jedno novo, poglavito pitanje edukacijske psihologije – o kreacijski samoreguliranom nastavniku – onome koji kreativno poučava i kreativnosti i o kreativnosti. Praktično, implicira kreaciju psihometrijski valjanog i pouzdanog instrumentarija za samonadgledanje, samoprocjenu i samoevaluaciju vlastitih resursa kreativnosti na putu ka objektivnijim i kvalitetnijim školskim akreditacijskim procesima i ishodima.

Ključne riječi: kreativnost, kreacijske kompetencije, kreacijski samoregulirani nastavnik

**Otkrivanje uloge transformacijskog liderstva u poticanju kreativnosti i inovativnosti:
medijacijska uloga motivacije**

Sarajlić Hana, Husremović Dženana

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Transformacijsko vodstvo igra važnu ulogu u nizu radnih ishoda, od kojih su kreativnost i inovativnost zaposlenika sve istaknutiji. Svrha studije je ispitati kako je transformacijsko vodstvo povezano sa i kako predviđa individualnu kreativnost, individualnu inovativnost i organizacijsku inovaciju, te da li postoji medijacijska uloga intrinzične motivacije u tom odnosu. Na uzorku od 116 zaposlenika iz IT sektora ($M_{dob} = 40.6$; $SD = 10.02$) primijenjeni su Inventar transformacijskog liderstva, Skala individualne kreativnosti, Upitnik inovativnih radnih ponašanja, Skala intenziteta organizacijske inovacije, Skala organizacijske inovacije i Multidimenzionalna skala radne motivacije. Prema očekivanjima, transformacijsko vodstvo je značajno povezano sa individualnom kreativnošću ($r = .28, p < .01$) i inovativnošću ($r = .22, p < .05$), te organizacijskom ($r = .24, p < .05$), produktnom ($r = .38, p < .01$) i procesnom inovacijom ($r = .36, p < .01$). Potvrđena je medijacijska uloga intrinzične motivacije kada se radi o kreativnosti ($\beta = .501, p < .01$) i inovativnosti zaposlenika ($\beta = .465, p < .01$), te produktnim ($\beta = .197, p < .01$) i procesnim inovacijama ($\beta = .237, p < .05$). Dodatne analize pokazuju da introjicirana motivacija korelira sa individualnom kreativnošću ($r = .35, p < .01$) i inovativnošću ($r = .39, p < .01$), a identificirana motivacija s transformacijskim liderstvom ($r = .32, p < .01$), individualnom kreativnošću ($r = .43, p < .01$) i inovativnošću ($r = .40, p < .01$), te organizacijskom ($r = .21, p < .05$), produktnom ($r = .28, p < .01$) i procesnom inovacijom ($r = .28, p < .01$). Nalazi naglašavaju važnost praksi vodstva koje povećavaju intrinzičnu motivaciju za postizanje kreativnosti i inovativnosti i otkrivaju potencijalnu ulogu drugih, dosad neistraženih tipova motivacije u ovom odnosu.

Ključne riječi: transformacijsko vodstvo, motivacija, kreativnost, inovativnost

Uloga percipiranog roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja od strane majke i oca u objašnjenju kvalitete odnosa s vršnjacima kod adolescenata

Tuce Đenita, Mišetić Katarina

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Cilj ovog istraživanja je ispitati doprinos percipiranog roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja od strane majke i oca u objašnjenju kvalitete prijateljstva i kvalitete privrženosti vršnjacima tokom rane, srednje i kasne adolescencije, uz statističku kontrolu spola adolescenta. U istraživanju je sudjelovalo 305 osnovnoškolaca ($M = 125$; $\bar{Z} = 180$), 324 srednjoškolca ($M = 129$; $\bar{Z} = 195$) te 281 student ($M = 122$; $\bar{Z} = 159$). Prosječna dob sudionika u skupini mlađih adolescenata iznosi $M = 12.57$ ($SD = 0.63$), u skupini srednjih adolescenata $M = 16.49$ ($SD = 0.57$), a u skupini starijih adolescenata $M = 20.51$ ($SD = 1.16$). Primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: Upitnik općih podataka, Upitnik roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja, Upitnik kvalitete prijateljstva i Upitnik privrženosti vršnjacima - revidirana verzija. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazuju da set prediktorskih varijabli objašnjava značajan udio varijance kvalitete prijateljstva ($R^2 = .24$) i kvalitete privrženosti vršnjacima ($R^2 = .30$) kod mlađih adolescenata, kvalitete prijateljstva ($R^2 = .19$) i kvalitete privrženosti vršnjacima ($R^2 = .18$) kod srednjih adolescenata, te kvalitete prijateljstva ($R^2 = .18$) i kvalitete privrženosti vršnjacima ($R^2 = .23$) kod starijih adolescenata. U skupini mlađih i starijih adolescenata kao značajni prediktori kvalitete prijateljstva izdvojili su se spol adolescenta ($\beta_{\text{mlađi}} = .21, p < .01$; $\beta_{\text{stariji}} = .22, p < .01$) te percipirano odbacivanje od strane majke ($\beta_{\text{mlađi}} = -.22, p < .01$; $\beta_{\text{stariji}} = -.14, p < .05$) i oca ($\beta_{\text{mlađi}} = -.25, p < .01$; $\beta_{\text{stariji}} = -.24, p < .01$), dok su kod srednjih adolescenata značajni prediktori spol ($\beta_{\text{srednji}} = .38, p < .01$) i percipirano odbacivanje od strane oca ($\beta_{\text{srednji}} = -.18, p < .01$). Isti obrazac utvrđen je i za drugu kriterijsku varijablu. Kod mlađih i starijih adolescenata značajni prediktori kvalitete privrženosti vršnjacima su spol adolescenta ($\beta_{\text{mlađi}} = .10, p < .05$; $\beta_{\text{stariji}} = .25, p < .01$) te percipirano odbacivanje od strane majke ($\beta_{\text{mlađi}} = -.32, p < .01$; $\beta_{\text{stariji}} = -.15, p < .05$) i oca ($\beta_{\text{mlađi}} = -.27, p < .01$; $\beta_{\text{stariji}} = -.28, p < .01$), a kod srednjih adolescenata spol ($\beta_{\text{srednji}} = .25, p < .01$) i percipirano odbacivanje od strane oca ($\beta_{\text{srednji}} = -.27, p < .01$). Dobiveni rezultati ukazuju da je pri ispitivanju doprinosa kvalitete odnosa sa roditeljima u objašnjenju kvalitete vršnjačkih odnosa kod adolescenata važno zasebno razmotriti kvalitetu odnosa s oba roditelja. Također, da bi se dobila potpunija slika o tome kako se odnosi s roditeljima reflektuju na odnose s vršnjacima tokom adolescencije, ključno je uzeti u obzir i fazu razvoja u kojoj se adolescent nalazi, odnosno, uvažiti razvojne specifičnosti pojedinih razdoblja adolescencije.

Ključne riječi: adolescencija, roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje, kvaliteta prijateljstva, kvaliteta privrženosti vršnjacima

Povezanost subjektivnih i objektivnih mjera prospektivnog pamćenja kod osoba starije životne dobi

Mišetić Katarina, Tuče Đenita, Koso-Drljević Maida

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Prospektivno pamćenje se odnosi na pamćenje zadataka koje trebamo izvršiti u budućnosti. Uspješnost na zadacima prospektivnog pamćenja je ključna odrednica samostalnog funkcioniranja kod osoba starije životne dobi. U svjetlu ubrzanog rasta udjela starijih osoba u populaciji, postoji rastuća potreba za identifikiranjem ekonomičnih i pouzdanih načina procjene prospektivnog pamćenja u starijoj životnoj dobi. Objektivne mjere imaju dobre metrijske karakteristike, ali su često neekonomične i ograničene ekološke valjanosti, dok su s druge strane, subjektivne mjere jednostavne za primjenu, ali upitne valjanosti. Postavlja se pitanje jesu li uvjerenja koja stariji odrasli ljudi imaju o svojim sposobnostima pamćenja povezana s njihovim rezultatima na objektivnim zadacima pamćenja. Rezultati prethodnih istraživanja o povezanosti ova dva pristupa su nekonzistentni, stoga je cilj ovog istraživanja ispitati povezanost između subjektivnih i objektivnih mjera prospektivnog pamćenja kod starijih osoba. U istraživanju je sudjelovalo 56 ispitanika starije životne dobi ($M = 71.9$; $SD = 5.4$). Podaci su prikupljeni individualno, a primijenjeni su sljedeći instrumenti: Upitnik o kognitivnim omaškama (CFQ), Upitnik prospektivnog i retrospektivnog pamćenja (PRMQ) kao subjektivne mjere prospektivnog pamćenja, te "Virtualni tjedan" (VW) i Royal Prince Alfred zadatak prospektivne memorije (RPA-ProMem) kao objektivne mjere prospektivnog pamćenja. Korelacijskom analizom je utvrđena značajna povezanost unutar setova objektivnih ($r_{VW\ RPA-ProMem} = .884$, $p < .001$), i subjektivnih mjera pamćenja ($r_{CFQ\ PRMQ} = .785$, $p = .001$), dok korelacije između subjektivnih i objektivnih mjera pamćenja nisu značajne ($r_{VW\ PRMQ} = -.120$, $p = .380$; $r_{VW\ CFQ} = -.053$, $p = .696$; $r_{RPA-ProMem\ PRMQ} = -.140$, $p = .303$; $r_{RPA-ProMem\ CFQ} = -.076$, $p = .576$). Rezultati sugeriraju da objektivne mjere prospektivnog pamćenja nisu povezane sa samoprocjenom pamćenja u svakodnevnom životu kod osoba starije životne dobi.

Ključne riječi: prospektivno pamćenje, starenje, objektivne mjere, samoprocjena

Odnos između porodične afektivne vezanosti i empatije kod adolescenata

Milinković Anastasija¹, Marinković Bojana²

¹*OŠ "Desanka Maksimović" u Priboju*

²*Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet Pale, Katedra za psihologiju*

Afektivna vezanost može se posmatrati kao sistem putem kojeg se ostvaruju ključni zadaci u psihološkom razvoju jedinke – razvoj selfa i njegovih mehanizama regulacije, a prije svega kapaciteta za mentalizaciju. Prema Bowlbyu, dijete tokom najranije dobi uspostavlja afektivnu vezanost prema skrbniku, a kvalitet ove veze zavisi od senzibilnosti i dosljednosti startelja kroz tačnost prepoznavanja djetetovih potreba, te njihovog pravovremenog zadovoljenja. Bowlby je, između ostalog, naglašavao da afektivna vezanost ima značajnu ulogu i u razumijevanju razvoja empatije, a o čemu svjedoče i neki empirijski nalazi. Cilj ovog rada je ispitati da li postoji statistički značajna povezanost između porodične afektivne vezanosti i empatije kod adolescenata. Afektivna vezanost operacionalizovana je preko dimenzija anksioznosti i izbjegavanja, a empatija preko dimenzija kognitivne i emocionalne empatije. U istraživanju je učestvovalo 160 adolescenata ($M = 67$, $\check{Z} = 92$), prosječne dobi $M = 19.14$ ($SD = 1.53$). Primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: Upitnik porodične afektivne vezanosti (PAVb) i Skala osnovne empatije (BES). Rezultati korelacijskih analiza pokazuju da postoji statistički značajna negativna povezanost između dimenzije izbjegavanje te emocionalne ($r = -.27$; $p < .05$) i kognitivne empatije ($r = -.29$; $p < .05$), kao i statistički značajna pozitivna povezanost između dimenzije anksioznost i emocionalne empatije ($r = .22$; $p < .05$). Dobijeni rezultati diskutovani su u svjetlu teorije afektivne vezanosti.

Ključne riječi: porodična afektivna vezanost, empatija, adolescenti

Odnos između percipiranog roditeljskog ponašanja i osjećaja koherentnosti kod adolescenata

Stanić Irena

Univerzitet Istočno Sarajevo, Filozofski fakultet

Psihološki razvoj počinje u okviru porodičnog kruga i za najveći broj ljudi, prema teorijama psihološkog razvoja, markantne osobe su roditelji. Implikacije roditeljskog ponašanja značajne su za kognitivni i emocionalni razvoj djeteta te za psihološku prilagodbu. Prema salutogenom modelu Arona Antonovskog porodica je kategorizovana unutar interpersonalno-relacionih generalizovanih resursa otpornosti i povezana sa razvojem osjećaja koherentnosti (SoC) kao dispozicionom orijentacijom odgovornom za kretanje ka pozitivnom kraju mentalno-zdravstvenog kontinuuma. U ovom istraživanju ispitan je odnos između percipiranog roditeljskog ponašanja i jačine osjećaja koherentnosti u odnosu na pol ispitanika i njihov uzrast. Roditeljsko ponašanje je operacionalizirano kroz dvije dimenzije: emocionalnost i kontrolu, a ispitano je zasebno za oba roditelja (majku i oca). U istraživanju je učestvovalo 126 adolescenata ($\bar{X} = 69$; $M = 57$) starosti između 16 i 22 godine ($M = 19.23$; $SD = 1.49$). Prema dobi, uzorak je podijeljen na dvije skupine: 16-19 godina ($N = 76$) i 20-22 godine ($N = 50$). Primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: Skala percepcije roditeljskog ponašanja (SPRP - forma za majku i forma za oca) i Skala za mjerenje osjećaja koherentnosti (SOC-29). Rezultati pokazuju da su korelacije percipiranih dimenzija roditeljskog ponašanja sa osjećajem koherentnosti očekivanog smjera, više i sa nešto višim nivoom značajnosti kada su u pitanju majke u odnosu na očeve. Emocionalna toplina majke pokazala se statistički značajno pozitivno povezana sa osjećajem koherentnosti kako kod djevojaka ($r = .37$; $p < .01$), tako i kod mladića ($r = .44$; $p < .01$), dok se emocionalna toplina oca pokazala statistički značajno pozitivno povezana sa osjećajem koherentnosti samo na poduzorku mladića ($r = .47$; $p < .01$). Percipirana dimenzija kontrole majke statistički značajno je negativno povezana sa osjećajem koherentnosti na svim poduzorcima, dok je za oca statistički značajna negativna povezanost utvrđena samo na poduzorku starijih adolescenata ($r = -.34$, $p < .05$). Dobijeni rezultati su diskutirani u svjetlu Rohnerove teorije roditeljskog prihvatanja – odbacivanja i salutogenog modela Antonovskog.

Ključne riječi: percipirana emocionalnost i kontrola, osjećaj koherentnosti

Psihosocijalni razvoj u trećoj životnoj dobi: dinamika ego-integriteta, osjećaja koherentnosti i strategija suočavanja

Bešić Mustafa, Nikitović Gabriel, Omerović Lamija

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Prema Eriksonu, osobe treće životne dobi ulaze u osmu fazu psihosocijalnog razvoja koju karakteriše konflikt ego-integriteta nasuprot očaja. Ego-integritet je povezan sa mnogobrojnim pozitivnim ishodima, kao što su zadovoljstvo životom, osjećaj samoeфикаsnosti i rezilijencija. Pored toga, osjećaj koherentnosti predstavlja pogled na život kao strukturisan, upravljiv i smislen, te sposobnost adekvatnog odgovora na stresne situacije. Time se osjećaj koherentnosti uklapa u opštu sliku ego-integriteta. Fokus ovog istraživanja je ispitati odnos ego-integriteta, osjećaja koherentnosti i strategija suočavanja sa stresom. U istraživanju je učestvovalo N=84 ispitanika ($M_{dob} = 74.2$, $SD_{dob} = 6.54$), koji su ispunjavali Skalu ego-integriteta, Skraćenu skalu osjećaja koherentnosti i Skraćeni upitnik suočavanja sa stresom. Ego-integritet je pozitivno povezan sa osjećajem koherentnosti ($r = .34$, $p = .003$), ali se nije pokazao povezanim sa strategijama suočavanja usmjerenim na problem, emocije i izbjegavanje ($p > .05$). Međutim, na facetnom nivou, ego-integritet je pozitivno povezan sa strategijom pozitivno preoblikovanje ($r = .30$, $p = .009$) i negativno sa strategijama zloupotrebe supstanci ($r = -.33$, $p = .003$) i bihevioralnog dezangažmana ($r = -.31$, $p = .007$). Osjećaj koherentnosti negativno je povezan sa suočavanjem usmjerenim na problem ($r = -.27$, $p = .025$), suočavanjem usmjerenim na emocije ($r = -.46$, $p < .001$) i suočavanjem putem izbjegavanja ($r = -.26$, $p = .023$). Na facetnom nivou suočavanja usmjerenog na emocije, osjećaj koherentnosti je negativno povezan samo sa maladaptivnom strategijom – samookrivljanjem ($r = -.44$, $p < .001$). Dobiveni nalazi mogu biti objašnjeni protektivnom prirodom osjećaja koherentnosti, zbog kojeg se životni problemi potencijalno doživljavaju manje stresnim. Može se pretpostaviti da niža percepcija stresa umanjuje potrebu za razvojem strategija suočavanja – bile one adaptivne ili maladaptivne, što može biti predmet budućih istraživanja.

Ključne riječi: ego-integritet, osjećaj koherentnosti, strategije suočavanja

POSTER PREZENTACIJE

Poster prezentacije

Prikaz radionica za prevenciju bihevioralnih ovisnosti kod srednjoškolaca: Kad ponašanje postane ovisnost – kockanje sa životom

Mujčinović Nermana

JZU Zavod za bolesti ovisnosti Zeničko-dobojskog kantona

Ovisnost, kao hronična i recidivirajuća bolest, je posljedica nepravilne informisanosti, negativnog utjecaja sredine, izostanka podrške i kohezivnosti unutar porodice, neprorađenih traumatskih iskustava, te nedostatka ličnih kapaciteta koji bi služili kao zaštita ili omogućili otpor pritiscima vršnjaka ili okoline koja pojedinca želi uvući u svijet ovisnosti. Rad prikazuje osnovne karakteristike radionica „Kad ponašanje postane ovisnost – kockanje sa životom“ namjenjenih učenicima srednjih škola u sklopu prevencije bihevioralnih ovisnosti, sa naglaskom na kockanje, te ovisnost o internetu i društvenim mrežama. Program provodi Odjeljenje za bihevioralne ovisnosti JZU Zavoda za bolesti ovisnosti Zeničko-dobojskog kantona i od prošle godine je redovni dio aktivnosti, sa intencijom višegodišnjeg provođenja i evaluacije programa. Cilj radionica je prevencija bihevioralnih ovisnosti kroz educiranje mladih, jačanje njihovih kompetencija za nošenje sa izazovima života, davanje podrške da bez straha ispolje sebe uživo kroz postavljanje pitanja i iznošenje svojih stavova i mišljenja, te da im se ponudi poželjnije rješenje za druženja i socijalizaciju. Svaka radionica je koncipirana na način da učenici kroz edukativne i zabavne sadržaje, uz upotrebu materijala osmišljenih za radionicu, aktivno učestvuju u njenom radu. Program se temelji na analizi naših ranije provedenih istraživanja koja su pokazala da trećina mladih ima bliskog prijatelja koji se kocka, dok desetina njih i sama ponekad ili često sudjeluju u kockanju, igrama na sreću ili klađenju. Paralelno s tim, većina mladih prekoračuje maksimalno preporučeno vrijeme provedeno na internetu od tri sata dnevno. Iako su svjesni negativnih posljedica internetskog korištenja, mladi zadržavaju svoje obrasce ponašanja, unatoč izraženoj želji za promjenom. Da bi aktivnosti s ciljem prevencije ovisnosti i neželjenih oblika ponašanja postigle željeni učinak, ključno je provesti ih izravno s učenicima unutar školskog sistema.

Ključne riječi: bihevioralne ovisnosti, srednjoškolci, prevencija

Poster prezentacije

Struktura i korelati implicitnih teorija inteligencije na uzorku nastavnika iz Srbije

Milovanović Ilija, Radević Luna, Nađ Ivona, Adamov Nikola

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Implicitne teorije inteligencije (ITI) predstavljaju uverenja o prirodi inteligencije koja se koriste svakodnevno u samoproceni i evaluaciji drugih. Postojeća istraživanja ukazuju na to da ova uverenja doprinose ponašanju ljudi u svim životnim domenima. Prema modelu Dweckove, ITI su bipolarni konstrukt sa dva suprotna ekstrema: teorija entiteta (ET), koja zastupa stav da je inteligencija nepromenljiva, i inkrementalna teorija (IT), koja zagovara stav da se inteligencija može uvežbavati. Međutim, nedavna istraživanja ukazuju da ove dve teorije predstavljaju distinktivne, nekorelirane konstrukte, a neusaglašenost nalaza proizilazi iz velikog broja psiholoških mernih instrumenata različitih psihometrijskih karakteristika, što doprinosi konfuziji u sagledavanju dimenzionalnosti ovog fenomena. Imajući u vidu to da nastavnici značajno oblikuju ponašanje učenika, vrlo je važno edukovati nastavnike iz različitih oblasti o tome na koji način je potrebno prilagoditi nastavu tako da doprinosi razvoju inteligencije kod učenika. Istraživanja ukazuju na to da su nastavnici prirodnih predmeta skloniji ET, dok su nastavnici društvenih nauka više skloni IT. Cilj istraživanja bio je dvojak. Prvi cilj bio je usmeren na evaluaciju Skale implicitnih teorija inteligencije (ITIS) na uzorku nastavnika, dok se drugi odnosio na ispitivanje njihovih korelata u kontekstu karakteristika nastavnika. Uzorak je činilo 228 nastavnika (87.7% ženskog pola) iz Srbije, prosečne starosti 42.79 godina. Rezultati paralelne analize ukazuju na postojanje dva faktora: IT ($\alpha = .70$; 34.23% objašnjene varijanse) i ET ($\alpha = .70$; 26.28% objašnjene varijanse), koje nisu značajno korelirane ($r = -.03$, $p > .05$). Daljom analizom utvrđeno je da ITIS skala ima zadovoljavajuća psihometrijska svojstva (RHO = .77 - .83; B = .50 - .76; KMO = .80 - .93, H1 = .24 - .35). Nisu detektovane polne i starosne razlike na ITIS dimenzijama. Značajne razlike u izraženosti ET su detektovane između nastavnika iz različitih naučnih oblasti, $t(179) = 2.09$, $p < .05$. Nastavnici koji su se obrazovali iz prirodno-matematičkih i medicinskih nauka izražavaju snažnija verovanja da je inteligencija nepromenljiva karakteristika u poređenju sa nastavnicima u oblastima umetnosti i društveno-humanističkih nauka. Rezultati istraživanja ukazuju na to da je ITIS skala podesan instrument za merenje ITI na uzorku nastavnika, ali i na to da je nastavnike iz prirodno-matematičkih i medicinskih oblasti potrebno dodatno edukovati o mogućnostima unapređenja inteligencije učenika kroz nastavu.

Ključne riječi: teorija entiteta, inkrementalna teorija, implicitne teorije inteligencije, nastavnici

Poster prezentacije

Proaktivno ekološko ponašanje: doprinos povezanosti s prirodom i klimatske anksioznosti

Tomašić Humer Jasmina, Lješćak Sanja, Dmejhal Silvija

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Cilj istraživanja bio je ispitati spremnost na proaktivno ekološko ponašanje kao i korelate proaktivnog ekološkog ponašanja. Specifičnije, željeli smo provjeriti da li nakon kontrole sociodemografskih podataka (rod, dob, materijalni status) osjećaj povezanosti s prirodom i anksioznosti zbog klimatskih promjena predviđaju proaktivno ekološko ponašanje. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata ($N = 458$) u dobi od 18 do 44 godine ($M = 21.75$, $SD = 2.94$), s nešto višim udiom muških sudionika ($N = 249$; 54.4%). Sudionici su ispunili Upitnik proaktivnog ekološkog ponašanja (Huang, 2016), Skalu anksioznosti zbog klimatskih promjena (Clayton i Karazsia, 2020), Skalu povezanosti s prirodom - skraćena verzija (Nisbet i Zelenski, 2013) te su odgovorili na pitanja o sociodemografskim karakteristikama (rod, dob, socioekonomski status). Na prigodnom uzorku studenta utvrđena je niska razina anksioznosti zbog klimatskih promjena, dok su vrijednosti povezanost s prirodom i proaktivnog ekološkog ponašanja komparabilne rezultatima ranijih istraživanja. Potvrđena su očekivanja o statistički značajnim pozitivnim povezanostima između varijabli povezanost s prirodom, anksioznost zbog klimatskih promjena i proaktivno ekološko ponašanje. Provedena hijerarhijska regresijska analiza pokazala je da se pomoću varijabli rod, dob, anksioznost zbog klimatskih promjena i povezanost s prirodom može objasniti 23.4% proaktivnog ekološkog ponašanja. Žene i stariji sudionici te sudionici koji imaju izraženiju povezanost s prirodom spremniji su na proaktivna ekološka ponašanja.

Ključne riječi: proaktivno ekološko ponašanje, klimatska anksioznost, povezanost s prirodom

Poster prezentacije

Problematično korištenje Interneta kod učenika 7. i 8. razreda OŠ Šimuna Kožičića Benje u Zadru

Šimičević Marija

Medicinska škola Ante Kuzmanića Zadar

Prvotna namjena Interneta predstavljala je komuniciranje s drugim ljudima, međutim s vremenom se Internet asimilirao u gotovo svim aspektima života pojedinca. Samim time, Internet ima značajan utjecaj na ljudske živote, posebice adolescente. Adolescenti koriste Internet putem digitalnih uređaja za istraživanje i razvijanje vlastitog identiteta, povećavanje samopouzdanja, razvijanje bliskih odnosa. Međutim, problematično korištenje Interneta (PIU) koje se odnosi na zlouporabu usluga povezanih s Internetom ima negativan utjecaj na socijalno i emocionalno funkcioniranje adolescenata. Shodno time, u ovom istraživanju naglasak je stavljen na negativna afektivna stanja (anksioznost, depresivnost, stres i usamljenost). Cilj ovog istraživanja bio je ispitati rodne razlike u problematičnom korištenju Interneta i negativnim afektivnim stanjima kod učenika 7. i 8. razreda OŠ Šimuna Kožičića Benje te utvrditi doprinos negativnih afektivnih stanja u objašnjenju problematičnog korištenja Interneta. Pretpostavljeno je da će dječaci izvještavati o višim razinama problematičnog korištenja Interneta dok će djevojčice izvještavati o višim razinama negativnih afektivnih stanja. Također je pretpostavljeno da će sva negativna afektivna stanja imati pozitivan doprinos u objašnjavanju problematičnog korištenja Interneta. Provedeno je papir-olovka korelacijsko istraživanje na uzorku od 268 učenika. Sudjelovalo je 136 dječaka, $M_{dob} = 14.28$ ($SD = 6.72$) i 132 djevojčice, $M_{dob} = 14.11$ ($SD = 7.10$). Učenici su ispunjavali Upitnik općih podataka, Skalu generaliziranog problematičnog korištenja Interneta 2, Kratku verziju UCLA skale usamljenosti i Skalu depresivnosti, anksioznosti i stresa. Rezultati pokazuju da su djevojčice, u prosjeku, usamljenije ($t_{Welch}(241.15) = -4.74$, $p < .01$), depresivnije ($t_{Welch}(228.57) = -5.90$, $p < .01$), anksioznije ($t_{Welch}(209.33) = -7.41$, $p < .01$), pod većim stresom ($t_{Welch}(248.19) = -7.77$, $p < .01$) te problematičnije koriste Internet, $t_{Welch}(238.28) = -4.46$, $p < .01$. Ispitivanjem doprinosa negativnih afektivnih stanja, utvrđeno je da svi pozitivno doprinose problematičnom korištenju Interneta. Konačnom regresijskom jednadžbom moguće je objasniti 43% varijance problematičnog korištenja Interneta ($\beta_{Usamljenost} = .139$, $p < .01$; $\beta_{Depresivnost} = .185$; $p < .01$; $\beta_{Anksioznost} = .227$; $p < .01$; $\beta_{Stres} = .203$; $p < .01$). Zaključno, djevojčice koje su pohađale 7. i 8. razrede OŠ Šimuna Kožičića Benje u Zadru su izvještavale o višim razinama problematičnog korištenja Interneta, usamljenosti, anksioznosti, depresivnosti i stresa u odnosu na dječake te je viša razina problematičnog korištenja Interneta predviđena višim razinama negativnih afektivnih stanja.

Ključne riječi: problematično korištenje interneta, negativna afektivna stanja, rodne razlike

RADIONICE

Radionice

Književnost kao alat za pružanje psihosocijalne podrške

Jovanović Zlatan, Kovačević-Jovanović Mediha

Udruženje za istraživanje, edukaciju i psihosocijalnu podršku "Tavan"

Cilj ove iskustvene radionice je da kroz vježbe, dijalog i grupni rad, prenese zainteresiranim stručnjacima i studentima teorijska i praktična znanja o upotrebi književnosti u pružanju psihosocijalne podrške, uz smjernice za kontekstualiziranje naučenog u vlastitoj praksi. Radionica je utemeljena na dugogodišnjem iskustvu u facilitiranju grupa samopodrške i pružanja podrške u zajednici za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama. Razvijena je u sklopu projekta „Art of Voices – umjetnost u radu sa osobama koje čuju glasove i korisnicima psihijatrijskih usluga” podržanog od strane Erasmus+ programa sa internacionalnim timom stručnjaka iz Velike Britanije, Srbije, Hrvatske i Slovenije. Do sada je sprovedena u Sarajevu, Rijeci, Londonu i Parizu. Učesnici u uvodnom dijelu imaju priliku za razmjenu iskustava sa književnošću, a potom prolaze dvije kraće vježbe pisanja. U glavnom dijelu bavimo se vođenim pisanjem nakon kojeg slijedi refleksija o procesu i sadržaju, te dijalog o vezi književnosti i mentalnog zdravlja. U završnom dijelu radimo na kontekstualizaciji naučenog u okviru prakse kojom se bave učesnici, bilo da je u pitanju istraživački rad ili neposredan rad s ljudima. Voditelji će nastojati kreirati sigurno okruženje za rad pridržavajući se etičkih normi. Učesnici će razumjeti kako kroz različite vježbe mogu koristiti elemente književnosti da potaknu razgovor i promišljanje o važnim temama, razumjeće važnost sigurnog okruženja i dobiti osnovne smjernice kako da ga uspostave, te će dobiti alate koje mogu prilagoditi kontekstu u kojem rade sa ljudima.

Ključne riječi: književnost, mentalno zdravlje, podrška u zajednici, psihosocijalna podrška

Radionice

Razumevanje suicida: istine i zablude u vezi sa suicidom, osnovni pojmovi i strategije podrške

Jovčić Ivana

Edukativni centar SKRIPT Novi Sad

Prema proceni Svetske zdravstvene organizacije, godišnje u svetu umre oko 800.000 ljudi usled suicida što čini suicid jednim od najvećih globalnih javno zdravstvenih problema. Jedna od ključnih prepreka u prevenciji suicida su neadekvatni stavovi i predrasude koje se odnose na ovu temu. Efikasna prevencija zahteva promenu neadekvatnih stavova i predrasuda, zabluda u vezi sa suicidom, te je važno da što veći broj profesionalaca bude otvoren za rešavanje ovog problema. Osnovni cilj radionice jeste unaprediti informisanost učesnika o osnovnim pojmovima u vezi sa suicidom, uključujući rizične faktore, osećanja i namere suicidalnih osoba, te istine i zablude o suicidu, koristeći iskustva iz Centra za prevenciju suicida SRCE u Vojvodini (Novom Sadu). Radionica takođe ima za cilj podučiti tehnike pružanja podrške suicidalnim osobama i upozoriti na stavove koje nije poželjno zauzimati u razgovoru sa suicidalnom osobom. Dodatni cilj radionice je otkloniti zablude o suicidu i usvajanje tačnih uverenja. Radionica je osmišljena kao kombinacija interaktivnog predavanja i praktičnog rada. Uvodni deo uključuje prezentaciju osnovnih pojmova vezanih za suicid i direktna pitanja koja se obrađuju i analiziraju. Centralni deo radionice fokusira se na praktičan rad u manjim grupama, gde učesnici rade na praktičnim zadacima i primerima uključujući simulaciju razgovora sa osobom koja ima suicidalne misli. Ove aktivnosti omogućavaju učesnicima da primene naučena znanja u simuliranim situacijama, čime se povećava njihova spremnost za realne situacije. Završni deo radionice posvećen je integraciji naučenog, izražavanju reakcija i davanju povratnih informacija. Tokom ovog dela, učesnici će imati priliku da razmene iskustva, postavljaju pitanja i dobiju smernice za dalji rad. Ovo je ključni korak za zaokruživanje teme i osiguranje da su svi učesnici razumeli i usvojili prezentovane informacije. Kroz ovu radionicu, učesnici će dublje razumeti suicid, omogućujući im efikasnije prepoznavanje rizičnih situacija i pružanje adekvatne podrške osobama u kriznim momentima. Razbijanje zabluda i usvajanje tačnih informacija o suicidu su ključni koraci ka unapređenju prevencije i smanjenja stope suicida globalno. Cilj ovog sveobuhvatnog pristupa edukaciji je povećanje informisanosti i razvoj praktičnih veština koje će profesionalcima omogućiti adekvatno reagovanje, na taj način direktno doprinoseći smanjenju broja suicida.

Radionica je predviđena za oko 25- 30 učesnika.

Trajanje radionice: 60 min.

Potrebna oprema: projektor i projektno platno, laptop, tabla za pisanje

Ključne riječi: suicid, faktori-rizika, prevencija

OKRUGLI STOL

Zakon o djelatnosti psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine - put ka višim standardima i kvaliteti rada psihologa

Šetić Remzija, Mirković Hajdukov Mitra

Društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine

Psihološka struka u Bosni i Hercegovini posljednjih 60 godina je doživjela značajne promjene i prilagođavala se potrebama rada, zahtjevima društva, te standardnima koji vrijede za obrazovanje i rad psihologa u Evropi. Evropska unija je posljednjih 30 godina uložila velike napore na uspostavljanju evropskih okvira i standarda u oblasti psihološke struke, a sve je sadržano u EuroPsy standardima koji definišu zajednički okvir za usporedbu i ekvivalenciju stručnih i obrazovnih kvalifikacija psihologa. Psihološka struka predstavljena u djelovanju Društva psihologa u FBiH od 2008. godine provodi postupke u svrhu donošenja zakona koji će regulirati rad psihologa. Nakon dugotrajnog zagovaranja, ulaganja velikih napora, Zakon o djelatnosti psihologa u FBiH je trenutno u parlamentarnoj proceduri. Ovim zakonom uređuju se pravo psihologa na samostalno obavljanje poslova u struci, pripravnički staž, stručni ispit i izdavanje licence, prava i obaveze psihologa i korisnika njihovih usluga, način obavljanja djelatnosti psihologa, komora psihologa, te nadzor nad obavljanjem djelatnosti psihologa kao djelatnosti od interesa za Federaciju Bosne i Hercegovine. Zakon o djelatnosti psihologa u FBiH u konačnici treba da postavi standarde za rad psihologa kako bi cjelokupnu psihološku struku potakli na razvoj i bolje djelovanje u interesu cjelokupnog društva. Svrha obavljanja djelatnosti psihologa je osnaživanje pojedinaca, grupa i zajednica kao i razvoj njihovih sposobnosti i potencijala, poticanje pozitivnih psihosocijalnih promjena, razvoj kvalitetnih i dostupnih usluga stručnog rada u ovoj oblasti, unapređenje zdravlja i kvalitete života ljudi, kao i razvoj i unapređenje organizacija i institucija, te društva u cjelini.

Ključne riječi: zakon, psiholog, EuroPsy, FBiH

Različiti pristupi mentalnom zdravlju u zajednici: sličnosti, izazovi i suradnja

Kovačević-Jovanović Mediha, Jovanović Zlatan

Udruženje za istraživanje, edukaciju i psihosocijalnu podršku "Tavan"

Ciljevi ovog okruglog stola su predstavljanje i upoređivanje različitih pristupa mentalnom zdravlju koji su dostupni u organizacijama i institucijama u Kantonu Sarajevo, a koje se bave pružanjem različitih vidova psihosocijalne podrške, te pokretanje dijaloga i potencijalne međusobne saradnje. Na početku okruglog stola svaki učesnik će predstaviti rad organizacije koju predstavlja, te pristup mentalnom zdravlju koji je u toj organizaciji zastupljen. Kroz ovu razmjenu iskustava bit će naglašeni primjeri dobrih praksi koji učesnici potencijalno mogu replicirati ili u prilagođenom obliku inkorporirati u rad vlastitih organizacija. Potom ćemo govoriti o tome šta su sličnosti i razlike u iskustvima i pristupima radu, te kako se organizacije iz kojih učesnici dolaze međusobno nadopunjuju. Nakon toga ćemo obraditi pitanje izazova u radu i razgovarati o tome šta je ono što nam nedostaje i što nam je potrebno, a zatim će biti identificirano koji su to zajednički izazovi i poteškoće učesnika. Posljednje pitanje koje će biti obrađeno jesu potencijalna rješenja za identificirane probleme, prepreke i izazove. Nastojat ćemo utvrditi inicijative kroz koje organizacije iz kojih učesnici dolaze mogu međusobno ublažiti pomenute poteškoće. Naposljetku će biti odvojeno vrijeme za pitanja iz publike. Po završetku okruglog stola bit će doneseni zaključci kroz koje će se definirati zajednički izazovi učesnika okruglog stola, te će se odrediti pravci i ideje za potencijalnu dalju suradnju putem koje bi se ti izazovi mogli prevazići. Učesnici ovog okruglog stola bit će Mediha Kovačević-Jovanović, psiholog i psihoterapeut ispred Udruženja za istraživanje, edukaciju i psihosocijalnu podršku Tavan, te četiri učesnika iz javnih institucija za mentalno zdravlje i obrazovnih institucija (psihijatrijska bolnica, centar za mentalno zdravlje, nevladina organizacija i fakultet) čija će imena biti dostavljena naknadno. Ukupan broj učesnika je 5, uz moderatora. Moderator okruglog stola je Zlatan Jovanović, psiholog i psihoterapeut ispred Udruženja za istraživanje, edukaciju i psihosocijalnu podršku Tavan.

Ključne riječi: mentalno zdravlje u zajednici, multisektorska saradnja, psihoterapija, psihijatrija

INDEX AUTORA

- Adamov Nikola, 25, 36
Avdibegović Ajla, 14
Avdičević Ema, 16, 18
Avdić Elma, 11
Barina Erol, 20
Bešić Mustafa, 22, 33
Brkić Mirzeta, 24
Buljić Jasmina, 9
Čerkić Armina, 9
Čordalija Denisa, 16
Dautbegović Amela, 24
Dmejhal Silvija, 37
Dodaj Arta, 16
Dolarević Verda, 16, 18
Drače Saša, 14
Drobac Pavićević Milica, 26
Džaferović Aida, 16
Đapo Nermin, 19, 20, 21
Fejzić Mia, 23
Hadžiahmetović Nina, 17, 21
Hasanbegović-Anić Enedina, 10
Hebib Avdo, 7
Huber Dorothea, 12
Husremović Dženana, 28
Ibrahimspahić Čustović Selma, 23
Jovanović Zlatan, 40, 44
Jovčić Ivana, 41
Kapetanović Ena, 16, 18
Kolenović-Đapo Jadranka, 20
Koso-Drljević Maida, 10, 30
Kovačević-Jovanović Mediha, 40, 44
Krešo Karla, 16
Lekić Lara, 16
Lisica Delila, 10
Lješćak Sanja, 37
Majstorović Tihana, 11
Marinković Bojana, 31
Marković Mirna, 21, 23
Marušić Marija, 16
Milinković Anastasija, 31
Milovanović Ilija, 25, 36
Mirković Hajdukov Mitra, 43
Mišetić Katarina, 18, 29, 30
Muhamedagić Medina, 11
Mujčinović Nermana, 35
Muslić Merima, 27
Nađ Ivona, 36
Nikitović Ariel, 21
Nikitović Gabriel, 22, 33
Omeragić Dženana, 16
Omerović Lamija, 22, 33
Pekić Jasmina, 25
Petronić Đorđe, 19, 20
Prijatelj Krešimir, 16
Puhalo Srđan, 15
Pušina Amir, 7, 27
Radević Luna, 36
Radović Anđela, 26
Sarajlić Hana, 28
Sesar Kristina, 16
Sinanović Emina, 17
Spahić Lamija, 18
Stanić Irena, 32
Stürmer Birgit, 12
Šetić Remzija, 43
Šimićević Marija, 38
Šuvalija Mustafa, 7
Taso Deljković Alma, 13
Tomašić Humer Jasmina, 37
Tuće Đenita, 29, 30
Valt Christian, 10, 12
Vižin Salminka, 20
Vranić Andrea, 6
Zovko Grbeša Ana, 16

SPONZORI OSMIH SARAJEVSKIH DANA

creativa^{BH}